

De christelijke identiteit...

Hoe geven we het vorm?

Onderzoek naar wat er binnen de lessen van CSG Het Noordik wordt gedaan aan de christelijke identiteit van de school.

Windesheim

Student: Isa Öz

Studentnummer: s1013646

Afstudeeronderzoek lerarenopleiding godsdienst en levensbeschouwing

Code: ENTH-INT12

Windesheim

Locatie: Zwolle

Cursusjaar: 2012/2013

Eerste beoordelaar: J. Kemman

Tweede beoordelaar: J. Karsten

Voorwoord

Met veel voldoening kijk ik terug naar de onderzoeksperiode, waarin ik mij heb kunnen verdiepen in allerlei zaken omtrent de christelijke identiteit binnen het onderwijs. Los van de doelstelling van het onderzoek, heb ik mij kunnen verrijken in verschillende schooltypen en mogelijkheden wat betreft de invulling van christelijk onderwijs binnen de school. Het werken aan het hele onderzoek heeft voor veel 'isolatie' momenten gezorgd, waarin ik mij op veel dagen heb af moeten zonderen van 'de buitenwereld'. Op bepaalde momenten was dat noodzakelijk, omdat ik gewoon te maken heb gehad met een deadline. De twijfel die er geregeld ontstond tijdens het schrijven van het onderzoeksrapport of ik wel op de juiste manier bezig was, zorgde ook voor de nodige stress. Die stress uitte zich vervolgens weer af en toe in onzekerheid, waardoor de vele uren er soms behoorlijk inhakten. Wanneer ik kijk naar het eindproduct, heb ik mezelf kunnen bewijzen dat ik in staat ben geweest om dit te kunnen realiseren. Achteraf kijk ik in ieder geval met een voldaan gevoel terug op het eindresultaat, waar ik ook erg trots op ben.

Voor mij persoonlijk was het meer dan alleen onderzoek doen. Het is voor mij een leerzaam proces geweest op het gebied van onderzoek doen, maar ook de theoretische kennis die ik op heb kunnen doen vanuit de literatuur, samen met de resultaten van de interviews van de respondenten die mij inzichtelijk hebben verrijkt.

Vanwege het laatst genoemde wil ik daarom vooral de vijf respondenten enorm bedanken dat ze mij de mogelijkheid hebben gegeven om ze te mogen interviewen. Via deze weg wil ik mijn waardering voor de **openheid** die ze lieten zien en het vertrouwen waarin ze al mijn vragen op een uitgebreide manier wouden beantwoorden laten blijken. Het praktijkonderzoek heb ik vooral uit kunnen voeren en kunnen vergelijken met mijn literatuuronderzoek aan de hand van de resultaten van de interviews. De respondenten hebben voor mij de meest belangrijke bijdrage geleverd aan het onderzoek op Christelijke Scholengemeenschap Het Noordik.

Als tweede wil ik ook mijn medestudent Mike Oude Remmerink bedanken die ook in dezelfde periode bezig is geweest met zijn onderzoek. Het contact die we hebben gehad in deze periode waren op een bepaalde manier toch een stok achter de deur. De gesprekken die we met elkaar hadden over de aanpak van het onderzoek en hoe dat vervolgens vormgegeven zou moeten worden in het onderzoeksrapport, gaf mij toch een extra gevoel van zekerheid. We hadden geregeld contact en dat kwam uiteraard ook door de colleges over de voortgang van het onderzoek waar we als twee studenten veel met elkaar te maken hadden.

Tot slot wil ik mijn onderzoeksbegeleidster Joanne Kemman bedanken, die betekenisvol is geweest in mijn hele onderzoeksperiode. De individuele aandacht tijdens de onderzoeksbijeenkomsten waren prettig en boden duidelijkheid hoe ik het onderzoeksproces kon vervolgen. Tijdens deze individuele aandacht werd er ruim tijd beschikbaar gesteld om echt mee te denken en werd ik uitgedaagd om zelf na te denken om de draad weer op te pakken op de momenten dat ik niet zo goed meer wist hoe ik verder moest gaan.

De directie van CSG Het Noordik heeft als doel dat de docenten van CSG Het Noordik zich ervan bewust worden dat identiteit en zingeving een zoektocht is. Uiteraard is het de bedoeling dat deze zoektocht uiteindelijk ook bij de leerlingen tot uiting wordt gebracht. De aanbevelingen die aan het eind van het onderzoeksrapport staan, zijn daarom ook gericht aan de directie van CSG Het Noordik. Aan de hand daarvan hoop ik dat dit onderzoeksrapport betekenisvol zal zijn, door de professionele attitude van de docenten van CSG Het Noordik ten aanzien van de christelijke identiteit van de school in kaart te brengen. Ik hoop dat de aanbevelingen een bijdrage kunnen leveren in de genoemde

doelstelling. De getrokken conclusies en de aanbevelingen kunnen bovendien ook zinvol zijn voor de expertgroep Zingeving op CSG Het Noordik, die gestart is in september 2012. Ik maak zelf ook deel uit van deze groep en de genoemde punten zal ik ook zeker voordragen in de komende expertvergaderingen.

Samenvatting

In dit onderzoeksverslag staat de christelijke identiteit van CSG Het Noordik centraal. Daarin heb ik mij toegespitst op de wijze waarop de onderbouw docenten van CSG Het Noordik de christelijke identiteit tot uiting brengen met betrekking tot het geven van de lessen. De directie van CSG Het Noordik wil de christelijke identiteit van de school waar blijven maken. Het doel daarvan is om met alle docenten binnen de school in gesprek te blijven over de christelijke identiteit. Het thema zingeving is daar een onderdeel van. Er moet nagedacht worden op welke wijze dit vormgegeven moet worden. Om die reden is in september 2012 de expertgroep Zingeving gestart, die zich met een team van vijf docenten bezig gaat houden om betekenis te geven aan dit thema.

Voor mijn afstudeeropdracht heb ik gepoogd om de professionele attitude van de docenten van CSG Het Noordik ten aanzien van de christelijke identiteit van de school in kaart te brengen. Aan de hand daarvan heb ik mij in mijn aanbevelingen onder andere gericht op de expertgroep Zingeving, waarvan ik tevens zelf deel uitmaak, om duidelijkheid te geven over wat er momenteel op het gebied van de christelijke identiteit al wordt gedaan door de docenten. Aan de hand daarvan heb ik adviespunten gegeven, waar de expertgroep mee verder kan werken.

Voor het verzamelen van de onderzoeksresultaten is er een literatuuronderzoek en een praktijkonderzoek gedaan. Het gaat om een beschrijvend onderzoek en de resultaten van het praktijkonderzoek zijn verzameld door middel van vijf gehouden interviews onder onderbouwdocenten binnen verschillende secties. Er zijn tijdens de interviews dezelfde gerichte vragen gesteld.

Ondanks dat de vijf respondenten allemaal op dezelfde protestants-christelijke school werken, is door vier van de vijf respondenten niet bewust voor het christelijk onderwijs gekozen. Wat opvalt is dat alle vijf de respondenten de invulling van hun lessen vooral vormgeven door middel van belangrijke waarden, die ze tegelijkertijd ook in verbinding brengen met het christelijk onderwijs. Ondanks dat niet alle respondenten zichzelf als een christen beschouwen, worden de voordelen van de waarden die betrekking hebben op het christelijk onderwijs duidelijk onderstreept. Het valt op dat de respondenten de manieren van **omgang** als zeer belangrijk ervaren binnen hun lessen. Daarbij wordt er ook direct verbinding gelegd met termen die met deze **omgang** te maken hebben. Het gaat de respondenten niet om bezig te zijn met het 'christelijke verhaal'. Door de resultaten van de interviews toegespitst te hebben op het literatuuronderzoek, blijkt dat CSG Het Noordik vooral een diversiteitsschool is. Hierin gaat het vooral om de 'ontmoeting' die centraal staat, ondanks de verschillen tussen mensen in onze maatschappij. Verder worden de dagopeningen zeer gewaardeerd door de respondenten en blijkt dat de voorkeur uitgaat om actuele onderwerpen bespreek te maken met leerlingen. Door twee respondenten wordt echter aangegeven dat de dagopeningen niet door alle docenten serieus worden genomen.

Geconcludeerd kan worden dat geen enkele respondent bezig is om het 'christelijke verhaal' tot uiting te brengen binnen de lessen. Het christelijk onderwijs betekent voor hen vooral een manier van onderwijs is waarin de **omgang** het belangrijkste is. Verder is het duidelijk dat het gesprek omtrent de christelijke identiteit zelden wordt gevoerd. De respondenten hebben wat betreft het toelatingsbeleid ook niet het idee dat ze verplicht zijn om op één bepaalde manier invulling te geven aan het christelijk onderwijs. Dit wordt vooral gedaan vanuit eigen waarden. Uit de antwoorden van de respondenten is te stellen dat er vooral wordt gewerkt aan de persoonlijke ontplooiing van de leerling. Het gaat dan met name om de levensbeschouwelijke vorming. Wat betreft de levensbeschouwelijke activiteiten staan vooral het gedrag en het taalgebruik centraal. De christelijke

identiteit van de school wordt volgens de respondenten vooral gekenmerkt door de vieringen op de school. Tot slot doen alle vijf de respondenten recht aan de omschrijving van de christelijke identiteit, waarin staat dat er in de school gebruik wordt gemaakt van dagopeningen. Hierin zijn de respondenten consequent. De respondenten geven aan dat ze prettig vinden dat ze de dagopening kunnen vormgeven op de manier hoe ze het zelf willen.

Inhoudsopgave

Hoofdstukken	Pagina
Voorwoord	3
Samenvatting	5
Inhoudsopgave	7
Leeswijzer	8
Onderzoeksopzet	9
1. Literatuuronderzoek naar christelijke identiteit	13
1.1 Wat is identiteit?	13
1.2 Christelijke identiteit en het onderwijs	13
1.3 Schooltypen	14
1.4 Protestants-christelijke identiteit	14
1.5 Het belang van een dagopening	16
2. Dataverzameling	17
2.1 De respondenten	17
2.2 De resultaten	18
2.3 De antwoorden op de deelvragen	20
3. Het literatuuronderzoek en de resultaten van het praktijkonderzoek	23
4. Conclusies en aanbevelingen	29
4.1 Conclusies	29
4.1.1 De uiting van de informele christelijke identiteit door de docenten van CSG Het Noordik	29
4.1.2 Het gesprek onderling	30
4.1.3 De informele identiteit van CSG Het Noordik zoals die wordt geleefd door de docenten in de school	30
4.2 Aanbevelingen	31
4.2.1 De inhoud van de christelijke identiteit	31
4.2.2 Het gesprek aangaan	32
4.2.3 Het schooltype	32
4.2.4 De dagopening	33
4.2.5 De expertgroep Zingeving	33
5. Vooruitblik	34
6. Evaluatie	35
7. Theologische reflectie	37
Literatuurlijst	43
Bijlagen	45
Bijlage 1: De omschrijving van de christelijke identiteit van CSG Het Noordik	45
Bijlage 2: Labelingsschema van de interviews	46
Bijlage 3: De uitwerkingen van de interviews	48

Leeswijzer

In dit onderzoek is het uitgangspunt om erachter te komen op welke wijze de christelijke identiteit van CSG Het Noordik tot uiting wordt gebracht binnen de lessen van de onderbouwdocenten. In het onderzoeksopzet is een korte weergave te zien wat de aanleiding is geweest voor het houden van het onderzoek, de mogelijke opbrengsten van het onderzoek, de omschreven doelstelling en de hoofdvraag gevolgd door een aantal deelvragen. Tot slot wordt er nog een omschrijving gegeven van het onderzoekstype, de dataverzameling en de literatuurverkenning.

In het eerste hoofdstuk is te lezen wat de christelijke identiteit te betekenen heeft voor het onderwijs. Om dit zo goed mogelijk af te bakenen op het thema van het onderzoek is er rekening gehouden met verschillende schooltypen binnen het christelijk onderwijs en de reeds bestaande mogelijkheden binnen het protestants-christelijk onderwijs.

In hoofdstuk twee van het onderzoeksrapport staat de wijze van dataverzameling beschreven, gevolgd door de resultaten van de interviews. De betreffende respondenten wensten allemaal anoniem te blijven, vandaar dat alleen de sectie is genoemd waar de respondenten van deel uitmaken. In hoofdstuk 2.1 van de dataverzameling en de respondenten zijn de respondenten per sectie genummerd van respondent 1 t/m respondent 5. Bij de citaten van bepaalde respondenten zijn de respondenten aangegeven met het toegewezen nummer. Verder is er te lezen op welke wijze de interviews zijn voorbereid en hoe de interviews zijn verlopen.

Aan de hand van de praktijkresultaten die door middel van de interviews naar voren zijn gekomen, wordt er in hoofdstuk drie een vergelijking gemaakt tussen het literatuuronderzoek en het praktijkonderzoek. Hierin worden de details van beide onderzoeken naast elkaar gelegd en met elkaar vergeleken.

In hoofdstuk 4 worden de getrokken conclusies en aanbevelingen weergegeven. Deze zijn vooral gebaseerd op de uitkomsten van hoofdstuk 3. In de beschrijving van de conclusies is het antwoord op de hoofdvraag van het onderzoek verwerkt. De aanbevelingen zijn gericht op de directie van CSG Het Noordik.

In hoofdstuk 5 geef ik een vooruitblik over het thema aan de hand van het onderzoek en vooral met het oog op de getrokken conclusies en de aanbevelingen aan de directie van CSG Het Noordik. Hierin werp ik een kritische blik op de genoemde punten binnen mijn aanbevelingen en welke vragen het vervolgens oproepen. Tot slot sluit ik het onderzoeksrapport af met een evaluatie in hoofdstuk 6, waarin ik reflecteer op de manier waarop ik het onderzoek uit heb gevoerd. Ik sta hier uitgebreid stil bij het onderzoeksproces, wat goed ging, waar ik tegenaan liep en wat het voor mij persoonlijk heeft betekend.

In het hele onderzoeksverslag zijn termen die centraal staan vetgedrukt. Dit zijn termen die centraal staan in het onderzoek en ook consequent zijn gebruikt door de respondenten. In bijlage twee van dit onderzoeksverslag staat het labelingsschema van de interviews, waarin deze termen terug zijn te vinden met een toelichting vanuit de literatuur.

Om de gebruikte bronnen weer te geven is er aan het eind een literatuurlijst te vinden en een overzicht van de bijlagen die betekenisvol zijn geweest voor de uitvoering van het onderzoek.

Onderzoeksopzet

Inleiding

Sinds september 2011 ben ik naast mijn studie werkzaam als docent godsdienst op Christelijke Scholengemeenschap Het Noordik, locatie Noordikslaan te Almelo. CSG Het Noordik bestaat uit vier locaties, waarvan twee locaties buiten Almelo vallen. Op de locatie Noordikslaan bestaat het onderwijsaanbod uit vmbo theoretische leerweg, havo, vwo en gymnasium. De locatie Noordikslaan telt op dit moment 1492 leerlingen.

Aanleiding

In september 2012 ben ik door mijn teamleider gevraagd of ik mij wilde voegen bij de expertgroep Zingeving. De expertgroep is in opdracht van de vestigingsdirecteur gestart. Het gaat om een groep, nieuw gestart in september 2012, die zich bezig gaat houden om het gesprek omtrent de christelijke identiteit en zingeving binnen CSG Het Noordik in stand te houden. Vanuit mijn grote interesse naar deze onderwerpen heb ik mij bij deze groep aangesloten.

De directie van CSG Het Noordik wil de christelijke identiteit van de school waar blijven maken. Het doel van de directie is om met alle docenten binnen de school in gesprek te blijven over de christelijke identiteit. De opdracht daarbij is om te bedenken hoe dit vormgegeven moet worden. Daarbij is het van belang om **openheid** en ruimte te blijven houden, om dit 'gesprek' te kunnen blijven realiseren. Het onderwerp zingeving moet echt de aandacht krijgen en moet naast alle andere belangrijke zaken binnen de school ook op de kaart gezet worden. Op deze manier is CSG Het Noordik bezig is om de christelijke identiteit waar de school om bekend staat, waar te blijven maken. De directie wil dat de docenten hierover in gesprek blijven met elkaar. Om dit doel te kunnen bereiken is er in september 2012 de 'expertgroep Zingeving' gestart. Dit zijn vijf docenten die meerdere malen per jaar met elkaar vergaderen over wat er binnen de school georganiseerd kan/moet worden om met elkaar 'te blijven' praten over de christelijke identiteit van de school. In een gesprek dat ik met de directie heb gevoerd over dit onderzoek, kwam de vraag naar voren of het starten van de expertgroep Zingeving een goede zet is geweest om binnen de school te kunnen blijven praten over de christelijke identiteit. Om hier achter te kunnen komen zouden achteraf de opbrengsten van de expertgroep bekeken moeten worden. Ik merkte in de gesprekken tijdens de expertbijeenkomsten dat er weinig kennis was over wat er momenteel al wordt gedaan door verschillende docenten aan de christelijke identiteit door middel van eigen inbreng. 'Eigenlijk wordt er al onbewust genoeg gedaan' (uitspraak door een lid van de expertgroep Zingeving tijdens de expertvergadering in september 2012).

Waar mijn behoefte dan ook vooral ligt, is om te kijken wat er op dit moment door de docenten binnen de school wordt gedaan aan de uitoefening van de christelijke identiteit van de school. Ik ben ontzettend nieuwsgierig naar de manier waarop de docenten van CSG Het Noordik bezig zijn om de christelijke identiteit tot uiting te brengen binnen hun lessen. Dit sluit tegelijkertijd ook goed aan bij de behoefte van de school. De school wil namelijk dat docenten in gesprek blijven over deze identiteit. Door middel van het onderzoek probeer ik boven tafel te krijgen op welke wijze docenten hier mee bezig zijn binnen hun lessen. De resultaten zouden een aanleiding kunnen zijn voor het in gesprek blijven tussen de docenten. Het onderzoek gaat dus vooral om het handelen van docenten binnen de lessen omtrent de christelijke identiteit. De school staat voor de christelijke identiteit, maar op welke wijze wordt dit vormgegeven in de lessen? Er zijn elk jaar een kerst – en een paasviering en het is bekend dat er docenten zijn die elke ochtend beginnen met een **dagopening**.

Daarnaast is er ook wekelijks een weekopening. De dagopening vindt dagelijks plaats tijdens het eerste uur in het lokaal waar een klas les heeft. De weekopening herhaalt zich wekelijks op de maandagmorgen, waarbij alle leerlingen van de school bijeen komen in de aula. Verder is er niets concreets over wat er allemaal wordt gedaan en of überhaupt alle docenten hierin betrokken zijn. Het gaat hierbij vooral om het handelen van docenten met betrekking tot de christelijke identiteit tijdens de reguliere lessen.

Mogelijke opbrengsten

Ten gunste van de praktijk binnen de school, zouden de uitkomsten van het onderzoek waarin de professionele attitude van de docenten van CSG Het Noordik ten aanzien van de christelijke identiteit van de school in kaart gebracht zal worden, het volgende kunnen betekenen:

- De uitkomsten van het onderzoek zullen inzicht bieden op welke manier(en) de docenten de christelijke identiteit van de school tot uiting brengen binnen hun lessen.
- De uitkomsten van het onderzoek zullen een basis vormen voor de expertgroep Zingeving over wat er al door collega's wordt gedaan, waaruit de groep verder kan werken.
- De uitkomsten van het onderzoek kunnen inspirerend en verrijkend zijn voor alle docenten binnen de school, om de christelijke identiteit van de school tot uiting te laten komen binnen de lessen. Het gaat dan vooral om het (pedagogisch) handelen van de docent. *'Er kan gekozen worden om de christelijke identiteit te implementeren in het curriculum en in het pedagogisch handelen van docenten'* (Roede, Klaassen, Veugeliers, 2006, p.20).

Juist omdat er geen duidelijkheid is over de invulling van de christelijke identiteit van de school gericht op het pedagogisch handelen binnen de lessen, wordt het door middel van dit onderzoek duidelijk op welke wijze dit wel gebeurt door de geïnterviewde docenten. De expertgroep kan aan de hand van de uitkomsten van het onderzoek, afkomstig van de andere collega's binnen de school, een basis onder ogen krijgen van wat er wel en niet wordt gedaan en van daaruit verder handelen. *'De uitkomsten van het onderzoek kunnen aanleiding zijn voor het maken van keuzes, het uitwerken van een ontwerpproduct of een startpunt vormen voor een vervolgonderzoek'* (Van der Donk & Van Lanen, 2012, p.53). De verkregen informatie zal tot stand komen door het houden van interviews met een aantal docenten. De docenten geven de lessen binnen de school en daardoor kunnen zij het best omschrijven over wat er in de les wordt gedaan op het gebied van de christelijke identiteit van de school. Door in kaart te brengen wat er door verschillende docenten binnen de school wordt gedaan ten aanzien van de christelijke identiteit van de school, kunnen andere collega's geïnspireerd raken om hier zelf ook iets (meer) mee te gaan doen. Tegelijkertijd kunnen er deuren geopend worden omtrent de manier waarop de christelijke identiteit van de school wordt ingevuld.

Doelstelling van het onderzoek

Het in kaart brengen van de professionele attitude van de docenten van CSG Het Noordik ten aanzien van de christelijke identiteit van de school.

Onderzoeksvraag

Hoofdvraag:

Hoe wordt de christelijke identiteit van CSG Het Noordik volgens de onderbouwdocenten van de school vertaald in het geven van de lessen?

Deelvragen:

- Welk onderscheid wordt in de literatuur gemaakt over het begrip identiteit binnen het christelijk onderwijs?
- Wat wordt door de onderbouwdocenten van CSG Het Noordik verstaan onder christelijke identiteit?
- Op welke manier komt de manier waarop docenten de christelijke identiteit van zichzelf tot uiting brengen in de lessen overeen met de christelijke identiteit van de school zoals het staat omschreven in de visie van de school (zie bijlage 1)?

Onderzoekstype

De vorm van het onderzoek wil ik plaatsen onder beschrijvend onderzoek. Door boven tafel te krijgen wat er door verschillende docenten wordt gedaan aan de christelijke identiteit van de school binnen de lessen, ben ik bezig om een beschrijving te geven van de praktijksituatie. Om te kunnen beoordelen wat er op school ingezet moet worden omtrent de christelijke identiteit, zal eerst gekeken moeten worden wat er momenteel wordt gedaan. *‘Om in een school veranderingsprocessen in gang te kunnen zetten, zul je eerst goed moeten kijken wat collega’s op school van iets vinden, hoe de huidige processen op school verlopen, wat de ervaringen zijn met bepaalde onderwijsontwikkelingen op andere scholen, enzovoort’* (Van der Donk & Van Lanen, 2012, p.53). De uitkomsten van het onderzoek kunnen een basis vormen voor het maken van keuzes binnen de expertgroep Zingeving.

Dataverzameling

Mijn dataverzameling zal van essentieel belang zijn om uiteindelijk de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. De data zal ik verzamelen aan de hand van vijf individuele interviews die ik af zal nemen onder de onderbouwdocenten van CSG Het Noordik. Ik wil namelijk voorkomen dat respondenten elkaar binnen de groep kunnen beïnvloeden. Het doel van het interview is om boven tafel te krijgen op welke wijze elke respondent afzonderlijk invulling geeft aan de christelijke identiteit van de school in de lessen. De respondenten die ik zal interviewen zijn docenten van verschillende secties. De selectie van de respondenten die ik zal interviewen zal gebeuren volgens een steekproeftrekking. Ik zal op basis van strikt toeval een vijftal respondenten selecteren die in aanmerking komen voor het onderzoek. Dit strikt toeval zal tot stand komen door voor elk interview de personeelskamer binnen te lopen en een docent aan te spreken die op dat moment alleen is en niet in gesprek is. Ik zal er wel rekening mee moeten houden dat ik niet meerdere docenten uit één sectie kan interviewen. Elke respondent zal eenmalig bevraagd worden, omdat ik geïnteresseerd ben naar antwoorden over de manier waarop er binnen de lessen van de betreffende docenten vorm wordt gegeven aan de christelijke identiteit van de school. Ik heb er voor gekozen om nauwelijks gestructureerd data te verzamelen. De manier waarop iedere docent de christelijke identiteit van de

school interpreteert en vervolgens tot uiting brengt, kan verschillen ten opzichte van een ander. Tijdens de nauwelijks gestructureerde vragen in het interview, kan de respondent zelf vertellen over zijn/haar invulling van de christelijke identiteit binnen de lessen en tegelijkertijd zijn/haar eigen onderbouwing hiervan geven. Wanneer ik de respondent teveel zou sturen in de vraagstelling, kan mijn interpretatie van de christelijke identiteit teveel invloed hebben op het antwoord van de respondent.

Literatuurverkenning

Het begrip identiteit is een breed begrip en omvat binnen een school zowel de smalle als de brede identiteit. In het literatuuronderzoek heb ik mij vooral gericht op de christelijke identiteit binnen het onderwijs. Over het algemeen komt hierin vooral de brede identiteit ter sprake, maar er komen ook aspecten uit de smalle identiteit aan bod. Beide onderdelen, zowel de smalle als de brede, zijn met elkaar verbonden. Op het gebied van de christelijke identiteit binnen het onderwijs kunnen beide onderdelen binnen een school tot uiting gebracht worden, om recht te kunnen doen aan de christelijke identiteit op een christelijke school. *‘Bij de smalle identiteit gaat het om zaken die te maken hebben met de levensbeschouwelijke grondslag van de school’* (Marienburgfonds, Identiteit in beeld, 2013). Daar wordt de godsdienstige en levensbeschouwelijke identiteit kenbaar gemaakt. Aan de hand daarvan wordt de brede identiteit gevormd. Daarmee wordt de levensbeschouwelijke vorming van het christelijk onderwijs vormgegeven. Iedere school heeft een eigen identiteit. Op basis van de alledaagse praktijk ontstaat de eigen identiteit. Dat is de omschreven identiteit waar de school voor wil staan. Deze ‘eigen identiteit’ ontstaat door een samenvoeging van zowel de smalle als de brede identiteit. Voor christelijke scholen kunnen er verschillende mogelijkheden onderscheiden worden als het gaat om het tot uiting brengen van de christelijke identiteit op een christelijke school. *‘Er kan gekozen worden om de christelijke identiteit te implementeren in het curriculum en in het pedagogisch handelen van docenten’* (Roede et al, 2006, p.20). Daarnaast kan er gekozen worden om de christelijke identiteit op een christelijke school te beperken tot de levensbeschouwelijke activiteiten binnen de school. *‘Voor de andere curriculumonderdelen en pedagogisch handelen van docenten kan de school waardevormend onderwijs stimuleren’* (Van Wieringen et al., 2002, p.176). Daarbij gaat het erom dat docenten werken aan het verbeteren van hun handelen en proberen gezamenlijk te werken aan meer betrokkenheid binnen de school, de arbeidswereld en de samenleving. De uitdaging om met elkaar in dialoog te gaan staat daarin centraal. Verder kan de school er voor kiezen om de christelijke identiteit van de school te beperken tot de levensbeschouwelijke activiteiten, zoals de godsdienstlessen, de **dagopeningen** en de vieringen, en de rest van het curriculum en het pedagogisch handelen als waardevrij te beschouwen. Op het gebied van levensbeschouwing en pedagogische doelen laten docenten zien dat ze hun inspiratie uit zeer verschillende bronnen kunnen halen.

1. Literatuuronderzoek naar christelijke identiteit

1.1 Wat is identiteit?

Als we het hebben over het begrip 'identiteit', is er onderscheid te maken tussen verschillende soorten identiteiten. Het woordenboek Van Dale omschrijft het begrip identiteit als *'zijn identiteit bewijzen, bewijzen dat men de persoon is voor wie men zich uitgeeft en eigen karakter'* (Van Dale, 2013). Uit deze omschrijving blijkt dat identiteit te maken heeft met wie iets of iemand is en dat het gaat om welk karakter iets of iemand heeft.

'In sommige gevallen impliceert de nadruk op de eigen identiteit een afgrenzing tegenover en een uitsluiting van 'de anderen'. In andere gevallen sluit de eigen identiteit 'de ander' niet uit, maar in; er is dan sprake van een dialoog tussen personen en groepen met verschillende identiteiten' (Tilburg University, 2012). Freeman en Menken (2012) stellen dat vanuit een organisatie een identiteit dus zodanig uitgeoefend kan worden dat door middel van de uitoefening van de identiteit, de organisatie wordt gekenmerkt. De organisatie laat daardoor zien waar ze voor staat. Daaruit vloeien de drijfveren van de organisatie voort, waarbij 'anderen' niet binnen de organisatie zouden kunnen passen, maar tegelijkertijd ook in dialoog zouden kunnen gaan in het gesprek over de verschillende identiteiten.

1.2 Christelijke identiteit en het onderwijs

Vandaag de dag is christelijk onderwijs in Nederland heel gewoon. Wanneer een school zich christelijk kan noemen is niet iets van erg lang geleden. Vanaf 1960 kwamen er grote maatschappelijke veranderingen. *'De traditionele geloofsopvatting (er is een persoonlijke God) is in brede kring gewijzigd in een religieus besef van een religieuze macht'* (De Muynck, 2001). Christelijke identiteit valt onder 'religieuze identiteit'.

In artikel 23 van de Nederlandse Grondwet wordt duidelijk dat de vrijheid van onderwijs onder andere wordt gewaarborgd op het gebied van eerbiediging van godsdienst en levensovertuiging. Dankzij deze wet zijn er vandaag de dag verschillende identiteiten terug te vinden op de 1831 middelbare scholen in Nederland (Schoolgids, 2012). In Nederland kennen we scholen met uiteenlopende christelijke identiteiten, zoals onder andere: protestants-christelijk, katholiek, gereformeerd en reformatorisch. Scholen geven hun identiteit op verschillende manieren vorm. Er is sprake van diversiteit als het gaat om de vormgeving van de christelijke traditie binnen de verschillende scholen.

Het hoort tot de opdracht van christelijke scholen om haar christelijke visie gestalte te geven. Dit doet de christelijke school door aan de christelijk (levensbeschouwelijke) identiteit te werken. Het gaat er binnen een christelijke school dus niet om leerlingen te 'overtuigen', maar wel kennis laten maken en bezig laten gaan met het 'christelijke verhaal'. *'Leerlingen moeten geen christen worden, maar wel zich laten uitdagen en verrijken door het aanbod van het christelijke verhaal'* (Claeys & Vanspeybroeck, 2011, p.87.) Op het gebied van levensbeschouwelijke vorming kan er wel gezegd worden dat er verschillen zijn. Dit valt helemaal op wanneer er openbare en algemeen bijzondere scholen worden vergeleken. *'De openbare en de algemeen bijzondere scholen hechten beduidend minder belang aan levensbeschouwelijke vorming dan de christelijke scholen'* (Roede et al., 2006, p.19). Verder is er sprake van een toegenomen veelkleurigheid van de bevolking in Nederland, waardoor het christelijk onderwijs moet bepalen welke positie ze wil innemen. De manier hoe de school zich opstelt, een **open** of juist een gesloten opstelling, laat zien waarop het toelatingsbeleid vorm wordt gegeven.

1.3 Schooltypen

Het besturenraad van het centrum voor christelijk onderwijs heeft in het jaar 2011 onderzoek uit laten voeren door onderzoekers van de Vrije Universiteit en Inholland over hoe schoolleiders van christelijke scholen tegen de eigenheid van hun school aankijken. Daarbij werd er onderscheid gemaakt tussen de onderstaande drie schooltypen.

‘Traditiescholen

Traditiescholen willen leerlingen in aanraking brengen met het evangelie van Jezus Christus. Er is veel aandacht voor de godsdienstige vorming. Op deze scholen ook onkerkelijke leerlingen, maar de leraren zijn overwegend protestants. De schoolleider is meestal actief betrokken bij een kerkelijke gemeenschap.

Diversiteitsscholen

Diversiteitsscholen willen leerlingen voorbereiden op de multiculturele samenleving. Belangrijk is dan ook de overdracht van vaardigheden die ze daarvoor nodig hebben. Levensbeschouwelijke diversiteit is voor deze scholen een positief gegeven.

Leerlingen maken kennis met het christelijk geloof, omdat belangrijke waarden in onze samenleving daaruit voortkomen. Er is ruimte voor de ontmoeting van de diverse levensbeschouwingen op basis van gelijkwaardigheid. De levensbeschouwelijke achtergrond van zowel leerlingen als leraren is divers.

Zingevingsscholen

Zingevingsscholen zouden ook wel vormingsgerichte scholen genoemd kunnen worden. Zij vinden de vorming van leerlingen op alle gebieden belangrijk. De persoonlijke ontplooiing van het individuele kind staat centraal, ook bij levensbeschouwelijke vorming. Zingeving op basis van christelijke waarden staat daarin voorop. Op deze scholen zitten christelijke kinderen, maar ook andersgelovige en onkerkelijke kinderen. Veel leraren hebben een christelijke achtergrond, maar ook leraren met een andere levensbeschouwelijke achtergrond kunnen er werken.’

(Besturenraad: centrum voor christelijk onderwijs, 2011).

In dit citaat worden de termen geloof waarden genoemd. Deze staan net als de andere vetgedrukte termen in het onderzoeksverslag centraal. Voor een overzicht van alle vetgedrukte termen in het onderzoeksverslag verwijs ik naar bijlage 2.

1.4 Protestants-christelijke identiteit

Voor de protestants-christelijke scholen hechten veel belang aan levensbeschouwelijke vorming in vergelijking met andere christelijke scholen. Roede (2006) geeft aan dat de identiteit in het protestants-christelijk onderwijs voornamelijk concreet van invloed is op de directe levensbeschouwelijke activiteiten als het vak godsdienst/levensbeschouwing, de **dagopeningen** en enkele protestants-christelijke vieringen. De visie van protestants-christelijke scholen richt komt vooral tot uiting bij het vak godsdienst en uit zich verder vooral tijdens de vieringen. *‘De inhoudelijke richtsnoer van de protestants-christelijke identiteit functioneert wel op het niveau van de genoemde expliciet levensbeschouwelijke activiteiten en in het vak godsdienst, maar is vrijwel afwezig op het niveau van de andere vakken en het pedagogisch handelen’* (Roede et al., 2006, p.19-20).

Het blijkt dat de motivatie om aandacht te schenken aan de identiteitsontwikkeling van leerlingen vooral te maken heeft met de protestants-christelijke levensbeschouwing van de docenten. Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie mogelijkheden voor scholen binnen het protestants-christelijk onderwijs als het gaat om de protestants-christelijke levensbeschouwing:

In het onderstaand overzicht van Roede (2006) staan de drie mogelijkheden beschreven:

- Protestants-christelijk onderwijs
Men is serieus bezig met het toepassen van de protestants-christelijke identiteit in het curriculum van de school en in het pedagogisch handelen van docenten. Er is rekening gehouden met de leerstof en de docenten binnen de school zijn bezig om elkaar te helpen om vanuit de protestants-christelijke identiteit te handelen.
- Protestants-christelijke levensbeschouwing en waardevormend onderwijs
Voor de school is het van belang dat de protestants-christelijke identiteit zich vooral beperkt tot de levensbeschouwelijke activiteiten. Hierbij vallen bijvoorbeeld de godsdienstlessen, de vieringen en bepaalde activiteiten waar leerlingen mee bezig zijn om iets voor een ander te betekenen. Voor overige onderdelen binnen het curriculum van de school en op het gebied van het pedagogisch handelen van docenten, probeert de school waardevormend onderwijs te stimuleren. Er is vooral ruimte voor docenten om met elkaar in dialoog te gaan. Iedere docent die deelneemt aan het dialoog werkt vooral vanuit een eigen (meestal) protestants-christelijke levensbeschouwing.
- Protestants-christelijke levensbeschouwing
Hierin beperkt de protestants-christelijke school zich tot de levensbeschouwelijke activiteiten zoals bijvoorbeeld de godsdienstlessen, de **dagopeningen** en de vieringen. De overige onderdelen van het curriculum van de school en het pedagogisch handelen binnen de school wordt als waardevrij beschouwd. Dit laatste heeft vanuit de identiteit van de school geen aandacht.

Verder wordt er volgens Roede (2006) een onderscheid gemaakt tussen vier argumenten op het terrein van de relationele vorming vanuit een protestants-christelijk perspectief. Namelijk een pedagogisch, een onderwijskundig, een maatschappelijk en een levensbeschouwelijk motief.

Pedagogisch motief: hierin houdt men zich bezig met de aanpak van sociaal-emotionele problemen binnen de school.

Onderwijskundig motief: hierin houdt men zich bezig met de aandacht voor de relationele vorming van leerlingen. Het gaat hierbij om aandacht te schenken aan leren omgaan met verschillen, zelfstandig leren en een veilige school bereiken.

Maatschappelijk motief: op dit punt gaat het erom dat de relationele vorming zich uitwerkt om bijvoorbeeld discriminatie en andere vormen van onderdrukking te voorkomen en tegen te gaan.

Levensbeschouwelijk motief: hier gaat het erom dat het zinvol is om vanuit de eigen levensbeschouwing een visie te hebben op relationele vorming.

Van al deze punten blijkt volgens Roede (2006) het pedagogisch motief één van de belangrijkste motieven te zijn om binnen een school activiteiten op het terrein van de relationele vorming te organiseren. De andere motieven worden ook belangrijk gevonden, maar gemiddeld scoren deze iets lager. *‘Het levensbeschouwelijk motief vindt men van de vier genoemde motieven het minst belangrijk’* (Roede, et al., 2006, p.21),

1.5 Het belang van een dagopening

‘Een dagopening is een belangrijk moment om de stap van thuis naar school te verbinden’ (Remundt, 2008, p.69). Remundt (2008) vertelt hierover dat de docent hier op een goede manier de dag mee kan beginnen, mits hij hier voldoende tijd en aandacht aan besteedt. Het is echt noodzakelijk om de leerlingen bij de **dagopening** te betrekken en ingaat op de ervaringen van de leerlingen. De verhalen van de leerlingen moeten serieus genomen worden en er voor zorgen dat de leerlingen ook echt zien dat de docent aandacht voor ze heeft. Wanneer een leerling bijvoorbeeld iets bijzonders vertelt over de situatie, moet de docent daarop ingaan.. Er is een diversiteit aan mogelijkheden om een **dagopening** vorm te geven. Om de **dagopening** vorm te geven zijn er dus gevarieerde mogelijkheden. Bovendien kunnen de leerlingen zelf vorm geven aan de **dagopening** door zelf iets mee te nemen.

Er zijn verschillende factoren die invloed hebben op de **dagopening**, waaronder de samenstelling van de groep en de sfeer in de klas. Het is in ieder geval van belang dat de docent er rekening mee houdt dat de leerlingen tijdens de **dagopening** de gelegenheid krijgen om hun gevoelens en gedachten onder woorden te brengen en de mogelijkheid krijgen om op elkaar te reageren.

2. Dataverzameling

Voor de dataverzameling van het praktijkonderzoek heb ik gebruik gemaakt van interviews. De uitkomsten van de interviews zijn uiteindelijk bepalend geweest om een antwoord te kunnen geven op de voorafgestelde hoofdvraag. Aan de hand van het antwoord op de hoofdvraag heb ik conclusies kunnen trekken en aanbevelingen kunnen doen aan de directie van CSG Het Noordik. Er zijn totaal vijf interviews gehouden met verschillende vakdocenten die allemaal les geven in de onderbouw. Ik heb er rekening mee gehouden om de respondenten te selecteren uit verschillende secties binnen de school. Dat is gebeurd op basis van een steekproeftrekking. De respondenten zijn dus op basis van strikt toeval gekozen. Om zo objectief mogelijk te blijven, ben ik vlak voor elk interview de personeelskamer binnen gelopen om een docent aan te spreken die op dat moment alleen zat en op dat moment dus met niemand in gesprek was. Uiteraard heb ik er wel rekening mee gehouden dat ik wel een docent moest selecteren uit een sectie waarin ik nog niet iemand had geïnterviewd. Vooraf had ik bedacht om de data te verzamelen aan de hand van nauwelijks gestructureerde interviews, met de gedachte om zo min mogelijk tot geen invloed te hebben op de antwoorden van de respondenten. In het eerste interview merkte ik echter dat het nauwelijks gestructureerde interview er voor zorgde dat het gesprek te algemeen werd. Het gesprek week teveel af van het onderwerp en zorgde voor irrelevante gegevens om de hoofdvraag uiteindelijk te kunnen beantwoorden. Om die reden heb ik er voor gezorgd om uiteindelijk vaste vragen te stellen aan de respondenten. Tijdens het eerste interview heb ik daarom in overleg met de respondent besloten om het interview over te doen. In de praktijk betekende het dat alle vijf de respondenten uiteindelijk exact dezelfde vragen hebben beantwoord. De interviews duurden over het algemeen niet langer dan 15 tot 20 minuten. De gesprekken zijn opgenomen met een recorder van een mobiele telefoon. De interviews zijn letterlijk uitgetypt. Hierin heb ik wel rekening gehouden met uitspraken die aan het begin van het interview zijn gedaan, die verder niets met het onderwerp van het onderzoek te maken hadden. Deze uitspraken gingen over informele zaken en over het algemeen over de betreffende dag zelf. Vanwege de irrelevantie voor het onderzoek, heb ik deze uitspraken niet verwerkt in de uitgetypte interviews. Om bepaalde uitspraken van de respondenten te vergelijken heb ik gebruik gemaakt van een labeling. Bij het labelen heb ik begrippen die over het algemeen meerdere malen terug kwamen bij de verschillende respondenten, overzichtelijk weergegeven in een schema (zie bijlage 2). Door weer te geven dat bepaalde begrippen meerdere malen zijn genoemd, wil ik aantonen welke thema's er bij de respondenten naar voren komen wanneer we bezig zijn met het thema 'christelijke identiteit'. Deze begrippen worden in hoofdstuk 2.2 en hoofdstuk 3 genoemd en besproken en naast de daarbij horende literatuur gelegd.

2.1 De respondenten

In overleg met de vijf respondenten is er afgesproken om de namen in het onderzoek anoniem te houden. Hieronder zal ik een kort overzicht weergeven van de secties waar de respondenten deel uit hebben gemaakt. De respondenten komen uit de volgende secties:

- Engels (respondent 1)
- Geschiedenis (respondent 2)
- Nederlands (respondent 3)
- Muziek (respondent 4)
- Aardrijkskunde (respondent 5)

In het onderzoeksverslag zullen eventuele verwijzingen naar de respondenten aangegeven worden aan de hand van het toegewezen nummer van de sectie genoemd in hoofdstuk 2.1.

2.2 De resultaten

Om de resultaten van de interviews zo duidelijk en gestructureerd mogelijk weer te geven heb ik de deelvragen, die ook in het onderzoeksopzet staan, beantwoord aan de hand van de uitkomsten van de interviews. Hieronder geef ik eerst de resultaten weer van de dataverzameling en vervolgens zal ik aan de hand daarvan de deelvragen beantwoorden. Per vakdocent geef ik aan de hand van de antwoorden die er zijn gegeven, antwoord op de deelvragen die vooraf zijn opgesteld. Ik wil nog wel benadrukken dat de antwoorden echt persoonlijk zijn gegeven en dat er niet namens een sectie is geantwoord. De reden dat ik de antwoorden per vakdocent aangeef, is om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen.

Allereerst is het opvallend dat vier van de vijf respondenten niet bewust voor het christelijk onderwijs hebben gekozen. De reden dat ze als docent werkzaam zijn op CSG Het Noordik is op basis van toeval geweest. *'Nee eigenlijk niet. Het zou net zo goed een openbare school kunnen. Ik heb eerst ook op een openbare school gewerkt, maar als ik nu opnieuw zou moeten kiezen voor een school zou ik wel bewust kiezen voor een christelijke school.'* (interview respondent 3). Alleen de docent Engels geeft aan dat het een bewuste keuze is geweest en dat zijn keuze te maken heeft gehad met zijn eigen christelijke achtergrond. Zo geven twee van de vijf respondenten ook aan wel te geloven, maar nog niet duidelijk hebben wat ze precies geloven. Dit werd omschreven als wel geloven in 'iets'. *'Maar dan zeg ik ook dat ik wel geloof in iets.'* (interview respondent 5). Drie van de vijf respondenten geven aan een christelijke achtergrond te hebben dankzij een christelijke opvoeding. Bij de vraag over wat christelijk onderwijs voor de respondent betekent werd het begrip christelijk totaal niet afwijzend benoemd. Integendeel, alle respondenten probeerden bij deze vraag direct voorbeelden te noemen met als uitgangspunt het 'positieve' te benoemen. De respondenten gaven alle vijf een aantal voorbeelden waaruit blijkt dat ze het christelijk onderwijs als zinvol ervaren. *'Christelijk onderwijs is voor mij een extra dimensie. Het heeft een meerwaarde, zo beleef ik dat. Het leven is meer dan kennis en vaardigheden.'* (interview respondent 1).

Het begrip '**openheid**' is door drie respondenten één keer of vaker genoemd. **Respect** is door één respondent negen keer genoemd en door één respondent één keer. Het begrip '**waarden**' is het meest genoemde begrip. Alle vijf de respondenten hebben dit begrip twee keer of vaker genoemd tijdens het interview. Dat geeft tegelijkertijd aan dat de respondenten het hier hebben over een bepaald soort gedrag vanuit een gedachte en/of gedachten die ze zinvol vinden. Het valt op dat ze dit begrip koppelen aan het christelijk onderwijs. Op de tweede plaats is het begrip '**omgang**' het meest genoemde woord. Door vier respondenten is dit begrip twee keer of vaker genoemd tijdens het interview. Dit geeft duidelijk weer dat de respondenten over het algemeen rekening houden met de **omgang** van elk individu binnen de school.

Bij de vraag over wat kenmerkend is als voor de respondenten als het gaat om de uiting van de christelijke identiteit van de school binnen hun eigen lessen en op welke manier dit wordt geuit, valt op dat drie van de vijf respondenten het heeft over taalgebruik. Deze drie respondenten maken duidelijk dat vloeken een onderwerp is waar ze direct tegen optreden wanneer het gebeurt. *'Vloeken wordt bijvoorbeeld niet getolereerd. Iemand verrot schelden kan niet. Dat mag niet gebeuren. Je moet opletten met wat je zegt.'* (interview respondent 1). Opmerkelijk is dat deze drie respondenten dit benoemen wanneer er wordt gesproken over het kenmerkende als het gaat om de uiting van de christelijke identiteit van de school binnen de lessen. Gevolgd door het met elkaar omgaan. Alle vijf de respondenten gebruiken tijdens het interview het woord **omgang**. Dat wil uiteraard iets zeggen over het beeld dat de respondenten hebben over het christelijk onderwijs. Er wordt in alle vijf de interviews gesproken over een respectvolle **omgang** met elkaar. *'Nou ja het zit hem voor mij echt in de omgang tussen mensen los van godsdienst of levensbeschouwing of bijvoorbeeld de kerstviering. Het contact tussen mensen vind ik gewoon belangrijk.'* (interview respondent 3).

Vier van de vijf respondenten noemt het woord **dagopening**, als het gaat om het kenmerkende van hun les wanneer het gaat om de christelijke identiteit van de school. Opvallend is dat drie van deze vier respondenten een niet Bijbels verhaal behandelt. Dit is door alle drie de respondenten ook

specifiek genoemd. Ze geven alle drie aan niet zo goed te weten hoe ze ermee om moeten gaan en dat de inhoud niet goed 'zou landen' bij de leerlingen. Deze respondenten geven aan liever een actueel onderwerp te bespreken met leerlingen en ze daarover na te laten denken. Het met elkaar in gesprek gaan tijdens zo'n **dagopening** wordt door alle vier de respondenten wel erg gewaardeerd en als zinvol ervaren. *'Daarnaast doe ik ook elke dag een dagopening. Dat doe ik echt altijd, want dat vind ik belangrijk.'* (interview respondent 5). Opmerkelijk is dat twee van de vier respondenten die het over de **dagopening** hebben ook 'klagen' over collega's die aangeven de **dagopening** niet serieus te nemen. De antwoorden geven aan dat er collega's zijn die proberen om het zo snel mogelijk te doen, of het prettig vinden om tijdens verkorte lessen of toetsen de **dagopening** over te slaan. Niet zozeer in het belang van de leerling, maar omdat ze het behandelen van de **dagopening** zelf niet zien zitten. Eén van de vier respondenten die het woord **dagopening** heeft genoemd, geeft ook aan vooral bezig te zijn met actuele onderwerpen. Tegelijkertijd probeert hij deze onderwerpen wel te verbinden met de **Bijbel**. Deze respondent doelt hiermee vooral op de manier waarop men met elkaar om hoort te gaan. De woorden 'natuur' en 'de mens' stonden hierbij centraal. Twee van de respondenten noemen wel concreet het gevoel te hebben te weinig te doen als het gaat om de manier(en) om de christelijke identiteit van de school terug te laten komen in de lessen. *'Ik denk dat ik het te weinig doe. Het geloof is voor mij geen drijfveer. Waar ik mee bezig ben is niet gebonden aan identiteit of een christelijke achtergrond.'* (interview respondent 3).

Bij de vraag op welke manier er verband wordt gelegd tussen de christelijke identiteit van de school en het vak, valt op dat elke respondent wel iets doet met zijn/haar vak met betrekking tot de christelijke identiteit van de school. Twee van de vijf respondenten vinden hetgeen wat ze doen eigenlijk te weinig. De docent Engels behandelt weleens een Bijbelverhaal uit de Engelstalige **Bijbel**. Hierbij geeft de respondent wel aan dat het voor leerlingen in de onderbouw eigenlijk te moeilijk is om te begrijpen. De docent geschiedenis heeft het vooral over de kerkgeschiedenis. Aan de hand daarvan probeert de respondent de leerlingen na te denken over wat de effecten van toen te betekenen heeft voor het heden. De docent Nederlands geeft aan vooral met taal bezig te zijn. Het gaat dan met name om spreekwoorden en gezegden die oorspronkelijk uit de **Bijbel** komen. Hiermee probeert de respondent een verband te leggen met bepaalde Bijbelteksten. *'Bij het vak Nederlands ben ik vooral met taal bezig en daar kom je vaak ook stukken uit de Bijbel tegen.'* (interview respondent 3). De docent muziek houdt er rekening mee met de soorten muziek wat bewust wel laat horen en bewust niet. Verder houdt de respondent er rekening mee om muziek te laten horen en clips te laten zien die met het christendom te maken hebben. De docent aardrijkskunde is vooral bewust van de onderwerpen die te maken hebben met de christelijke identiteit van de school. De respondent heeft het tijdens het interview vooral gehad over thema's als het ontstaan van de aarde en het niet belachelijk maken van elkaar wanneer iemand in een bepaalde theorie gelooft. Opvallend was dat de respondent duidelijk benoemde dat ze het belangrijk vond om ook wetenschappelijke theorieën te behandelen. De manier waarop leerlingen volgens de respondent vervolgens met elkaar in gesprek gingen stond vooral in het teken van het **respect** hebben voor elkaar, wanneer er anders wordt geloofd of gedacht. Dit past volgens de respondent juist bij de christelijke identiteit van de school. *'Het is wel belangrijk dat we elkaar respecteren, ondanks de verschillende gedachten.'* (interview respondent 2).

Verder valt het op dat geen van de vijf respondenten bewust is van de omschreven visie van CSG Het Noordik als het gaat om de christelijke identiteit van de school. Op de vraag in hoeverre de respondenten rekening houden met hun eigen gedachte over de christelijke identiteit van zichzelf in verhouding tot de omschreven visie van CSG Het Noordik blijkt dat geen enkele respondent hier verder mee bezig. Het valt op dat elke respondent zijn/haar eigen invulling geeft aan dit onderdeel. Eén respondent heeft naar eigen zeggen toevallig de omschreven visie op moeten zoeken in verband met een project waar ze mee bezig is. Verder geeft ook deze respondent aan hier verder niet mee bezig te zijn. *'Toevallig ben ik bezig met een project waarbij ik de visie van de school weer op moest zoeken. Zelfs nu moet ik eigenlijk nadenken hoe de visie ook alweer precies is. Ik ben daar eigenlijk niet mee bezig.'* (interview respondent 3).

Op de slotvraag over hoe er door de respondenten wordt gedacht over het in gesprek gaan met

collega's over de uitoefening van de christelijke identiteit van CSG Het Noordik binnen de lessen, is er geen enkele respondent die niet **openstaat** om met een collega in gesprek te gaan. *'Het kan er voor zorgen om elkaar bepaalde inzichten te geven binnen bepaalde kaders. Daar sta ik wel open voor.'* (respondent 2). Eén van de vijf respondenten geeft zelfs aan dat er best ruimte gemaakt mag worden voor gesprekken over identiteit. Aan de ene kant geeft deze respondent aan dat er weinig verschil zal zijn in het denken over de **omgang** met elkaar. Aan de andere kant geeft deze respondent ook aan dat er collega's zijn die zeker de behoefte hebben om iets te leren over de invulling van de les als het gaat om de christelijke identiteit van de school. Hierin noemt bijvoorbeeld het houden van een **dagopening**. De respondent geeft aan dat een gesprek over de invulling voor ideeën kan zorgen, zoals bijvoorbeeld het creëren van een stilteruimte binnen de school. De vier andere respondenten zeggen **open** te staan voor een gesprek met collega's over de christelijke identiteit van de school. Opvallend is wel dat al deze vier de respondenten aangeven dit zonder enige verplichting te willen doen. Drie van de vijf respondenten geven aan geregeld met collega's over thema's te praten met betrekking tot de christelijke identiteit van de school. Dit zijn gesprekken op 'vrije momenten', bijvoorbeeld in de personeelskamer of met collega's in de privésfeer. Daarbij werd aangegeven dat het als prettig wordt ervaren en werd er benadrukt dat ze prima in staat waren naar collega's te luisteren die anders denken dan henzelf. 'We moeten elkaar niet vertellen hoe het wel of niet moet', aldus de docent muziek. De 'vrijblijvendheid' en 'de sfeer' werd door deze respondenten vooral als prettig ervaren. 'Zoiets moet niet opgelegd worden,' zei de docent Nederlands. De respondenten gaven aan dat zulke gesprekken al plaatsvinden. 'Maar het moet geen thema zijn op een studie dag zo van, 'nu moeten jullie verplicht over dit onderwerp gaan praten.' Dat zouden van die verplichte saaie gesprekken zijn. Daar zit ik echt niet op te wachten. Zo'n gesprek moet gewoon zo ontstaan,' aldus de docent Nederlands.

De docent geschiedenis benadrukt dat er met elkaar gepraat moet kunnen worden, zolang men elkaar blijft **respecteren** ondanks de verschillende gedachten. De docent aardrijkskunde zegt weleens mee gedaan te hebben met bepaalde activiteiten die betrekking hadden op de christelijke identiteit van de school. Deze respondent vindt het echter onjuist om te zeggen dat bepaalde zaken over wat er binnen de school wordt gedaan te danken is aan de christelijke identiteit van de school. Ze verwees hierbij naar het overlijden van een bovenbouwleerling. 'Ik vind het wel vervelend als er mensen zijn die zeggen van 'dit past goed bij onze christelijke school'. Want wat hier gebeurd, kan net zo goed op een openbare school gebeuren,' aldus de docent aardrijkskunde. De respondent gaf vervolgens aan mee te willen werken aan activiteiten waarvan ze zelf vindt dat ze bij haar past. Ze vindt het niet fijn om dingen opgelegd te krijgen waar ze niet achter zou staan. 'Als er bepaald zou worden dat we ineens bepaalde dingen zouden moeten gaan doen waar ik niet achter zou staan, zou ik misschien wel zoeken naar een andere baan.' Het gaat in dit geval om verplichtingen omtrent de christelijke identiteit van de school. Er is ook maar door één respondent uitgesproken dat een verplichting op dit gebied mogelijk zou kunnen zorgen voor een besluit om een andere baan te zoeken.

2.3 De antwoorden op de deelvragen

Aan de hand van het literatuuronderzoek en de bovenstaande resultaten zal ik hieronder de drie deelvragen beantwoorden in de vorm van een samenvatting van de antwoorden van de respondenten.

Welk onderscheid wordt er in de literatuur gemaakt over het begrip identiteit binnen het christelijk onderwijs?

De literatuur vertelt dat christelijke identiteit te maken heeft met religieuze identiteit. Vanuit de grondwet is er bepaald dat er vrijheid is in het onderwijs op het gebied van godsdienst en levensovertuiging. Deze wet heeft er ook voor gezorgd dat er verschillende identiteiten terug te vinden zijn op verschillende middelbare scholen in Nederland. Binnen het christelijk onderwijs wordt er een onderscheid gemaakt tussen protestants-christelijke, katholieke, gereformeerde en reformatorische scholen. Elke school heeft haar eigen manier van vormgeving omtrent de christelijke identiteit van de school.

Om duidelijkheid te geven over het onderscheid dat er wordt gemaakt omtrent het begrip 'identiteit' binnen het christelijk onderwijs, staat hieronder een overzicht van verschillende christelijke schooltypen (Besturenraad: centrum voor christelijk onderwijs, 2011):

- Traditiescholen
- Diversiteitsscholen
- Zingevingsscholen

Voor een uitgebreidere uitleg van de bovengenoemde schooltypen verwijs ik terug naar de uitkomsten van het literatuuronderzoek. Hieronder staat een beknopte uitleg van de genoemde christelijke schooltypen.

Traditiescholen hebben als voornaamste doel om binnen hun christelijke identiteit de leerling het evangelie van Jezus Christus aanbieden. Diversiteitsscholen hebben binnen hun christelijke identiteit vooral aandacht om leerlingen voor te bereiden op de multiculturele samenleving. De overdracht van vaardigheden om dit te kunnen bereiken staan hierbij centraal. Zingevingsscholen zijn vanuit hun christelijke identiteit vooral bezig om de leerlingen op alle gebieden te vormen. De persoonlijke ontplooiing van elke leerling staat centraal. Het gaat daarbij ook om de levensbeschouwelijke vorming. Het bezig zijn met zingeving gebeurt vooral vanuit christelijke **waarden**. Aan de hand van de uitgesproken gedachten van de respondenten sluit CSG Het Noordik het meest aan bij een diversiteitsschool. Bij een diversiteitsschool staat de 'ontmoeting' centraal en uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat ze vooral bezig zijn om oog te hebben voor elkaar, ondanks de verschillen. Dit is vooral met het oog op de diversiteit binnen onze maatschappij.

Omdat CSG Het Noordik een protestants-christelijke school is geef ik hieronder een overzicht welk onderscheid er wordt gemaakt binnen protestants-christelijke scholen. Ten opzichte van andere christelijke scholen, blijkt dat vooral protestants-christelijke scholen meer belang hechten aan levensbeschouwelijke vorming. Binnen het protestants-christelijk onderwijs wordt er onderscheid gemaakt tussen drie mogelijkheden als het gaat om de protestants-christelijke levensbeschouwing van de school.

- Protestants-christelijk onderwijs
- Protestants-christelijke levensbeschouwing en waardevormend onderwijs
- Protestants-christelijke levensbeschouwing

Hieronder staat een korte uitleg van de bovengenoemde mogelijkheden binnen het protestants-christelijk onderwijs waar onderscheid in wordt gemaakt. Wederom verwijs ik voor een uitgebreidere uitleg terug naar de resultaten van het literatuuronderzoek.

Binnen het protestants-christelijk onderwijs komt naar voren dat de identiteit in de praktijk sterk terug is te zien in het pedagogisch handelen van docenten. Vanuit de identiteit is ook rekening gehouden met de leerstof.

Binnen protestants-christelijke scholen met een protestants-christelijke levensbeschouwing en waardevormend onderwijs gaat het er vooral om dat de protestants-christelijke identiteit zich vooral beperkt tot de levensbeschouwelijke activiteiten. Binnen de school is men voor alle overige onderdelen vooral bezig om waardevormend onderwijs te stimuleren. Binnen scholen met een

protestants-christelijke levensbeschouwing uit zich de protestants-christelijke identiteit zich alleen tot de levensbeschouwelijke activiteiten binnen de school.

Wat wordt er door de onderbouwdocenten van CSG Het Noordik verstaan onder christelijke identiteit?

Aan de hand van de resultaten van de interviews is te zeggen dat de christelijke identiteit vooral te maken heeft om een **open** houding te hebben naar de ander.. De respondenten die lesgeven in de onderbouw benadrukken allemaal dat ze bij de christelijke identiteit van de school vooral bepaalde **waarden** tot uiting kunnen brengen. Het valt wel op dat ze elk spreken over hun eigen **waarden** waar ze voor uit willen komen. Er wordt met name gesproken over het gedrag wat ze graag terug willen zien binnen de school. De gedachte om op een 'goede' manier met elkaar om te gaan. Zoals genoemd in de resultaten, is het bovenstaande ook te herleiden uit het begrip **omgang**. Dit begrip is zoals gezegd door vier van de vijf respondenten meerdere malen genoemd tijdens het interview. Samengevat is te zeggen dat de geïnterviewde respondenten onder een school met een christelijke identiteit vooral spreken over belangrijke **waarden** waar ze voor willen staan. Bij het doorvragen blijkt dat ze onder deze **waarden** vooral streven naar **openheid** en een goede manier van omgaan willen bereiken. Onder een goede manier van omgaan komt duidelijk naar voren dat het onder de respondenten vooral gaat om het 'spreken' en het 'omkijken naar de ander'. Gepast taalgebruik, een ander laten uitspreken en omkijken naar 'de zwakkere' (het opkomen voor de ander), zijn genoemde punten als het gaat om een goede omgang.

Op welke manier komt de manier waarop docenten de christelijke identiteit van zichzelf tot uiting brengen in de lessen overeen met de christelijke identiteit zoals omschreven in de visie van de school?

Ten eerste is te stellen dat geen enkele respondent bezig is met de omschreven visie van de school omtrent de christelijke identiteit. Sterker nog, geen enkele respondent was op het moment van het interview in staat om de omschreven visie omtrent de christelijke identiteit van de school te benoemen. Dat wil overigens niet zeggen dat de uiting van de christelijke identiteit van de school binnen de lessen door de respondenten niet overeen komt met de omschreven visie van de school op het gebied van de christelijke identiteit. Het valt op dat elke respondent op zijn/haar eigen manier bezig is met de invulling binnen de lessen om recht te doen aan de christelijke identiteit van de school. In het antwoord van de vorige vraag blijkt dat de respondenten vooral de **omgang** met de ander van belang vinden wanneer we in gesprek zijn over de invulling van de christelijke identiteit van de school. De volgende zin uit de visie van CSG Het Noordik omtrent de christelijke identiteit *'maar het blijkt ook duidelijk uit de manier waarop we met elkaar omgaan'* (<http://www.noordik.nl/Algemeen/Waarwijvoorstaan/Identiteit/tabid/191/Default.aspx>), laat zien dat er op dit punt een absolute overeenstemming is. De weekopening en **dagopening**, zoals in de visie staat omschreven, is een onderdeel waar elke respondent dagelijks een invulling aan geeft. Wat betreft de vieringen is er door één respondent aangegeven dat ze deel heeft genomen aan een viering.

3. Het literatuuronderzoek en de resultaten van het praktijkonderzoek

In dit hoofdstuk zal een weergave worden gegeven van de resultaten van het literatuuronderzoek en het praktijkonderzoek. De resultaten zullen naast elkaar gelegd worden en met elkaar worden vergeleken om vervolgens in volgende hoofdstuk de getrokken conclusies weer te kunnen geven.

In het literatuuronderzoek is naar voren gekomen dat christelijke scholen een belangrijke opdracht hebben, waarin ze de christelijke visie gestalte moeten geven. *‘Het hoort tot de opdracht van een school om haar christelijke visie kenbaar gestalte te geven’* (Claeys en Vanspeybroeck, 2011, p.87). Het gaat er hier niet om leerlingen te ‘overtuigen’, maar wel kennis laten maken en bezig laten gaan met het ‘christelijke verhaal’. *‘Leerlingen moeten geen christen worden, maar wel zich laten uitdagen en verrijken door het aanbod van het christelijke verhaal’* (Claeys en Vanspeybroeck, 2011, p.87.) Afhankelijk van onder welk schooltype de school valt, houdt men zich op haar eigen manier met het christelijke verhaal bezig. Traditiescholen willen leerlingen vooral in aanraking brengen met het evangelie van Jezus Christus. Bij de diversiteitsscholen maken leerlingen kennis met het christelijk **geloof**, omdat belangrijke **waarden** in onze samenleving daaruit voortkomen. Ze zijn hier bezig om leerlingen voor te bereiden op de multiculturele samenleving. Bij zingevingsscholen is men vooral bezig met de vorming van leerlingen op alle gebieden. De persoonlijke ontplooiing van het individuele kind staat hierin centraal. Wel is zingeving op basis van christelijke **waarden** het belangrijkste. Vanuit de antwoorden van respondenten kan er gezegd worden dat de respondenten inderdaad niet bezig zijn om de leerlingen te overtuigen van het christelijk **geloof**. De manier om de christelijke visie gestalte te geven is afhankelijk van het schooltype. Dat wil zeggen dat elke school hier op een eigen manier mee omgaat vanuit haar eigen visie. De respondenten hebben inderdaad ook elk op hun eigen manier verwoord op welke wijze ze hier zelf mee omgaan. Hier zijn wel een aantal zaken opgevallen als we de antwoorden van de respondenten met elkaar vergelijken. Allereerst blijkt uit de resultaten van het praktijkonderzoek dat de respondenten de **omgang** met de ander als belangrijke waarde achten binnen het christelijk onderwijs, waarin **openheid** centraal staat. Dit is een gemeenschappelijke gedachte die absoluut naar voren is gekomen onder de respondenten. Tegelijkertijd lijkt hier toch een grote mate van toeval te spelen, gezien geen enkele respondent in staat was om op het moment van het interview te verwoorden wat de christelijke visie van CSG Het Noordik is. Er wordt dus gehandeld vanuit een eigen gedachte, waarin persoonlijke **waarden** bepalend zijn voor de manier waarop de docenten (pedagogisch) handelen tijdens de lessen. Bovendien is uit de interviews gebleken dat de respondenten dagelijks niet veel bezig zijn om met elkaar in gesprek te gaan over dit thema. Twee van de vijf respondenten zegt af en toe weleens in gesprek te gaan met een collega die elkaar ook in privétijd bezoeken. *‘Ik praat weleens met G. (collega) over het **geloof**’* (interview respondent 3). Tegelijkertijd staan de respondenten wel **open** voor dergelijke gesprekken, zolang het niet een verplichting wordt. *‘Maar het moet gaan thema zijn op een studiedag zo van, ‘nu moeten jullie verplicht over dit onderwerp gaan praten’* (interview respondent 3). Het opvallende is dat ook dat geen enkele docent direct bezig is met het ‘christelijke verhaal’. Dat wil niet zeggen dat de **waarden** waaruit de respondenten handelen in strijd zijn met het ‘christelijke verhaal’. Het is echter niet concreet benoemd. De wijze waarop de respondenten hebben geantwoord blijken eigen **waarden** te zijn, los van het ‘christelijke’. Wel zijn de genoemde **waarden**, zoals **omgang** en **openheid**, de antwoorden geweest op de vraag wat christelijk onderwijs waar hen betekent. Het ‘christelijke verhaal’ wordt verder buiten beschouwing gelaten of in ieder geval niet

benoemd. De genoemde **waarden** van de respondenten zijn door henzelf in verbinding gebracht met het christelijk onderwijs. Dit sluit aan bij het type diversiteitsschool, waaruit blijkt dat diversiteitsscholen de leerlingen kennis laten maken met het christelijk **geloof**, omdat belangrijke **waarden** in onze samenleving daaruit voortkomen. De respondenten spreken niet echter niet over het christelijk **geloof**, maar over bepaalde **waarden** die in verbinding worden gebracht met het christelijk onderwijs.

Roede (2006) geeft aan dat er door de toename van een veelkleurigheid van de bevolking in Nederland het christelijk onderwijs moet bepalen welke positie ze wil hebben. Dat betekent dus dat de opdracht waaruit een christelijke school in de praktijk te maken kan hebben met veranderingen. De achtergrond van de docenten, maar ook het toelatingsbeleid laten samen zien of de school een **open** of gesloten instelling heeft. De respondenten hebben niet gesproken over het toelatingsbeleid, maar ze hebben alle vijf wel gesproken over hun eigen (christelijke) achtergrond. De manier waarop zij hun **waarden** vorm willen geven hebben hier voor een groot deel ook mee te maken. Dit heeft tegelijkertijd de veelkleurigheid onder de vijf respondenten naar voren gebracht. Deze veelkleurigheid heeft te maken de verschillende achtergronden van de respondenten. Er wordt op een eigen manier gedacht over de wijze waarop ze recht willen doen aan de christelijke identiteit van de school. De **waarden** die de respondenten noemen komen sterk overeen, maar er zit een duidelijk verschil in wat de respondenten zeggen over wanneer een leerling persoonlijke geloofsvragen wat zou stellen aan de docent. De respondenten geven aan om eerlijk te willen antwoorden wanneer een leerling een persoonlijke vraag stelt over de persoonlijke geloofsbeleving. De wijze waarop **die** respondenten omgaan met de christelijke identiteit van zichzelf en de school binnen hun lessen zijn wel goed te plaatsen bij wat Roede (2006) hierover vertelt.

Het besturenraad van het centrum voor christelijk onderwijs geeft ook aan dat er niet één manier is om de christelijke identiteit van de school gestalte te geven. Er zijn verschillende schooltypen, die elk op hun eigen manier omgaan met de invulling van de christelijke identiteit op een christelijke school. *‘De onderzoekers van de Vrije Universiteit en Inholland onderscheiden op basis daarvan drie schooltypen: traditie-, diversiteits- en zingevingsscholen’* (Besturenraad: centrum voor christelijk onderwijs, 2011). Aan de hand van de antwoorden van de respondenten is in het volgende gedeelte te lezen onder welk schooltype het handelen en denken van de respondenten vallen. Geen van de respondenten heeft tijdens het interview omtrent de invulling van de christelijke identiteit van de school de woorden evangelie en/of Jezus Christus gebruikt. Terwijl deze woorden centraal staan binnen een ‘traditieschool’. Bovendien blijkt aan de hand van de resultaten dat er ook niet is gesproken over de godsdienstige vorming. Hierdoor blijkt direct dat het handelen van de docenten binnen de lessen niet binnen het schooltype ‘traditieschool’ valt. De diversiteitsscholen zijn bezig om leerlingen voor te bereiden op de multiculturele samenleving. De vaardigheden die leerlingen daar voor nodig hebben is een belangrijk punt. Ook het kennismaken met het christelijk **geloof** staat hierbij centraal. Verder is er aandacht voor de ontmoeting met verschillende levensbeschouwingen op basis van gelijkwaardigheid. De achtergrond van zowel leerlingen als docenten is divers. Behalve dat het er bij een diversiteitsschool om gaat dat er kennis wordt gemaakt met het christelijk **geloof**, zijn de overige punten goed te plaatsen naast de uitspraken van de respondenten. Het valt direct op dat geen enkele respondent het christelijk **geloof** heeft genoemd. Ook wat betreft het kennismaken daarvan is niet ter sprake gekomen. Eén van de respondenten noemde bovendien letterlijk dat hij niet bezig wil gaan met het christelijke verhaal. *‘Persoonlijk is het niet iets voor mij om met de Bijbel bezig te gaan over het christelijke verhaal’* (interview respondent 2). De respondenten hebben

allemaal wel gesproken over **openheid**, **omgang** en **respect**. Dat komt sterk overeen met het begrip 'ontmoeting' waar het besturenraad van het centrum voor christelijk onderwijs over spreekt . Hiermee wordt ook de ontmoeting met anderen bedoeld met verschillende levensbeschouwingen, waarin gelijkwaardigheid centraal staat. Juist de **omgang** met de ander, waar de respondenten alle vijf zo op blijven hameren, zorgt dat het schooltype 'diversiteitsschool' goed past bij de gedachtegang van de respondenten. *'Ik wil vooral bezig zijn met bepaalde normen en waarden, want leerlingen gaan daarmee de maatschappij in. Daar wil ik een aandeel in hebben'* (interview respondent 2).

Binnen de zingevingsscholen staat de vorming van leerling op alle gebieden centraal. Het gaat hierbij met name om de persoonlijke ontplooiing van de individuele leerling. De christelijke **waarden** staan daarbij voorop. Daarbij gaat het ook om de levensbeschouwelijke vorming.

Als het gaat om de persoonlijke ontplooiing van de individuele leerling, valt er te zeggen dat ook bij dit schooltype de antwoorden van de respondenten deels overeenstemmen. Het begrip **dagopening** is door vier van de vijf respondenten één keer tot vier genoemd. Wat opviel is dat deze respondenten ook consequent zijn in het houden van een **dagopening**, om daardoor een diepgaand gesprek te kunnen voeren met de leerlingen. Dit stemt overeen met wat het besturenraad van het centrum voor christelijk onderwijs zegt over de persoonlijke ontplooiing van de leerling. Juist bij de **dagopening** worden behalve allerlei zaken die invloed hebben op de ontplooiing van de leerling, ook vaak gewerkt aan de levensbeschouwelijke vorming. Ondanks dat de respondenten de eerder genoemde **waarden** als antwoord hebben gegeven op de vraag wat christelijk onderwijs voor hen betekent, viel op dat ze zelf niet spreken over 'christelijke **waarden**'. In het literatuuronderzoek blijkt dat er bij de schooltypen diversiteitsschool en zingevingsschool de christelijke **waarden** wel centraal staan. Bij zingevingsscholen staan de christelijke **waarden** voorop en bij zingevingsscholen maken leerlingen kennis met het christelijk **geloof**, omdat belangrijke **waarden** in onze samenleving daaruit voortkomen.

Dit punt lijkt niet echt overeen te stemmen, ondanks dat uit het interview de genoemde **waarden** volgens de respondenten wel binnen het christelijk onderwijs vallen. Hier ontbreekt eigenlijk de uitwerking of de genoemde 'christelijke **waarden**' van de respondenten in overeenstemming zijn met de christelijke **waarden** het besturenraad van het centrum voor christelijk onderwijs over spreekt. Het algemene beeld van de respondenten met betrekking tot het christelijk onderwijs laat zien dat ze niet achter de gedachte staan met betrekking tot het bezig zijn met het christelijke verhaal. Dat neemt niet weg dat ze niet achter bepaalde christelijke **waarden** staan. Daar gaat het ook om bij de 'zingevingsscholen'. Twee van de respondenten geven aan niet perse christelijk te zijn, maar wel geloven in 'iets'. Tegelijkertijd handelen ze wel uit bepaalde **waarden**, zoals het gedrag, de **omgang** met anderen en **openheid**. Deze **waarden** komen overeen met de **waarden** die respondenten hebben genoemd die overtuigd christen zijn. Verder I vertelt het besturenraad van het centrum voor christelijk onderwijs met betrekking tot de 'zingevingsscholen' dat er ook leerlingen op deze scholen zitten die anders geloven en onkerkelijke kinderen. Verder is het zo dat er behalve docenten met een christelijke achtergrond, ook docenten met een andere levensbeschouwelijke achtergrond kunnen werken op deze scholen. Dit is een absolute overeenkomst in vergelijking met de resultaten van de interviews. Tussen de respondenten zitten namelijk docenten met een christelijke achtergrond, maar ook docenten met een andere levensbeschouwelijke achtergrond. *'Ik heb zelf eigenlijk geen religieuze achtergrond'* (interview respondent 5). Beide 'groepen' zijn werkzaam op CSG Het Noordik en dat getuigt dat op dit moment de school gedeeltelijk te plaatsen is onder een 'zingevingsschool'.

Toegesplitst op het protestants-christelijk onderwijs volgt hieronder een verdere uitwerking van de vergelijking tussen de resultaten van het literatuuronderzoek en het praktijkonderzoek.

Roede (2006) geeft aan dat de identiteit in het protestants-christelijk onderwijs vooral van invloed is op de directe levensbeschouwelijke activiteiten als het vak godsdienst/levensbeschouwing, de **dagopeningen** en enkele protestants-christelijke vieringen. De respondenten vallen onder verschillende secties, maar tussen de respondenten zit geen godsdienstdocent. De respondenten geven aan dat binnen hun eigen lessen vooral het gedrag en het taalgebruik centraal staan, wanneer ze betekenisgevend bezig zijn aan de christelijke identiteit van de school. Het eerste uur zijn ze bovendien bezig met de **dagopening** om een ‘diepergaand’ gesprek met de leerlingen te voeren. Hier doen ze ook recht aan de ontplooiing van de individuele leerling. Vaak is dat dan ook op het gebied van de levensbeschouwelijke vorming van de leerling. Op de vraag in hoeverre de christelijke identiteit van de school tot uiting wordt gebracht in verbinding met het vak, konden niet alle respondenten een duidelijk en concreet voorbeeld geven. De antwoorden hadden vooral betrekking op het pedagogisch handelen op basis van de christelijke **waarden** van de school. Het blijkt aan de hand van de resultaten van de interviews dat de christelijke identiteit van de school zich niet altijd bij elke respondent uit in het vak zelf. Dat wil niet zeggen dat er niets wordt gedaan aan het pedagogisch handelen van de docent, maar dat de verbinding van de christelijke identiteit van de school in verhouding met het vak niet bij elke respondent aanwezig is. In dat opzicht is te zeggen dat de richtsnoer van de protestants-christelijke identiteit, zoals Roede (2006) het noemt, niet optimaal aanwezig is op het niveau waarin de christelijke identiteit van de school in verbinding wordt gebracht met het vak.

Om de praktijkresultaten te vergelijken met wat Roede (2006) vertelt over de drie mogelijkheden voor scholen binnen het protestants-christelijk onderwijs, staat hieronder een vergelijking om een weergave te bieden in welk opzicht de praktijk (ten dele) overeenkomt met de literatuur of juist niet. De motivatie om aandacht te schenken aan de identiteitsontwikkeling van leerlingen heeft volgens Roede (2006) vooral te maken met de protestants-christelijke levensbeschouwing van de docenten. Uit de resultaten van de interviews die zijn gehouden met de eerder genoemde respondenten is niet naar voren gekomen dat de docenten bezig zijn met de identiteitsontwikkeling van leerlingen. Het wil niet zeggen dat het niet gebeurt, bijvoorbeeld tijdens het bezig zijn met de **dagopeningen**, maar het is niet concreet benoemd door de respondenten.

Om in te gaan op het protestants-christelijk onderwijs, wat als eerste mogelijkheid wordt genoemd binnen het ‘protestants-christelijk onderwijs’, is men binnen de school vooral bezig om de protestants-christelijke identiteit toe te passen in het curriculum van een protestants-christelijke school en in het pedagogisch handelen van docenten. Het opvallende hierbij is dat er rekening is gehouden met de leerstof. In geen enkel opzicht blijken de resultaten van de respondenten overeen te stemmen op dit punt. De respondenten hebben geen enkele keer uit zichzelf gesproken over de manier waarop ze rekening hebben gehouden met de leerstof met betrekking tot de christelijke identiteit van de school. In het interview is hier verder ook niet naar gevraagd. Bovendien zijn de respondenten ook niet bezig om collega’s te helpen om vanuit de protestants-christelijke identiteit te handelen. Er is door alle vijf de respondenten aangegeven dat ze **openstaan** om met collega’s in gesprek te gaan over dit thema.

De respondenten leggen verbanden tussen hun pedagogisch handelen en de protestants-christelijke identiteit. De **waarden** die de respondenten belangrijk vinden en tot uiting brengen binnen hun lessen, worden door de respondenten extra onderstreept. In alle vijf de interviews wordt

aangegeven dat hier veel belang aan wordt gehecht door henzelf. Wat in tegenstelling tot Roede (2006) niet wordt benoemd door de respondenten, is dat men bezig is met het toepassen van de protestants-christelijk identiteit in het curriculum van de school. Het gaat dus vooral om hun eigen **waarden**, die ze tot uiting willen brengen binnen hun eigen lessen. *‘De normen en waarden staan voor mij centraal’ (interview respondent 4).*

Met betrekking tot de protestants-christelijke levensbeschouwing en waardevormend onderwijs zegt Roede (2006) dat het voor de school van belang is dat de protestants-christelijke identiteit zich vooral beperkt tot de levensbeschouwelijke activiteiten. Roede (2006) geeft hierbij als voorbeeld de godsdienstlessen, de vieringen en andere activiteiten waar leerlingen mee bezig zijn. Door de respondenten is niet genoemd dat ze zelf actief bezig zijn met de protestants-christelijke identiteit binnen hun eigen lessen. Het woord viering is totaal zes keer genoemd door drie respondenten en dat geeft aan dat de respondenten die het woord viering hebben genoemd verband leggen tussen de christelijke identiteit van de school en de vieringen op school. Gezien de respondenten zelf niet aangeven actief bezig te zijn met de protestants-christelijke identiteit binnen hun eigen lessen, wordt duidelijk dat de genoemde identiteit zich in concrete zin beperkt binnen andere onderdelen binnen de school. De godsdienstlessen zijn niet genoemd door de respondenten, maar ook niet bepaalde activiteiten waar leerlingen mee bezig zijn met betrekking tot de christelijke identiteit van de school. Het woord viering is wel genoemd en dat laat zien dat de christelijke identiteit van de school in ieder geval wel in bepaalde zin wordt geuit binnen de vieringen. Althans, er is door drie respondenten verband gebracht tussen het begrip viering en de christelijke identiteit van de school.

Roede (2006) zegt dat voor overige onderdelen binnen het curriculum van de school en het pedagogisch handelen van de school, de school bezig is om waardevormend onderwijs te stimuleren. Er is ruimte waarin docenten, die vaak een eigen protestants-christelijke levensbeschouwing hebben, met elkaar in dialoog kunnen gaan. Dit is een punt wat binnen de vijf interviews duidelijk naar voren komt. Het blijkt uit de resultaten van de interviews dat er op CSG Het Noordik veel aandacht is voor waardevormend onderwijs. Elke respondent spreekt over **waarden** die ze belangrijk vinden om mee te geven aan de leerlingen. Binnen de lessen wordt door docenten vooral gewerkt vanuit bepaalde **waarden**. De respondenten geven aan dat dit voor hen een sterk te verband heeft met christelijk onderwijs, het gaat dan vooral om de manier waarop er men met elkaar omgaat, maar daarbij gaat het niet zozeer om het ‘christelijke verhaal’ maar om de **waarden** die daarbij zouden passen. De ruimte om met docenten in dialoog te gaan over dit thema is aanwezig. Twee respondenten geven aan dit weleens te doen, maar dan vooral met docenten waarmee ze in privétijd ook contact hebben. Het opvallende is dat er bij alle vijf de respondenten een **openheid** aanwezig is om in dialoog te gaan. Er is sprake van **openheid** vanuit de respondenten, wat tevens een waarde is die door de respondenten veelvuldig is benoemd tijdens de interviews. Er wordt wel aangegeven dat er dan een vorm van ‘vrijblijvendheid’ moet zijn. Er moet niets iets verplichts aan zitten volgens de respondenten wanneer men over dit thema in gesprek gaat. Toch blijkt dat de dialoog omtrent dit thema niet tot nauwelijks wordt gevoerd.

De derde mogelijkheid is een school met een protestants-christelijke levensbeschouwing, waarin de school zich beperkt tot de levensbeschouwelijke activiteiten. De overige onderdelen van het curriculum van de school en het pedagogisch handelen binnen de school wordt als waardevrij beschouwd. Dit onderdeel heeft vanuit de identiteit van de school geen aandacht. Uit de antwoorden van de respondenten kan er niet gezegd worden dat de respondenten in hun lessen niet bezig zijn met levensbeschouwelijke activiteiten. Levensbeschouwelijke activiteiten zijn brede termen, waarin bijvoorbeeld het belang van **dagopeningen** die de respondenten aanhalen ook

geplaatst zouden kunnen worden onder levensbeschouwelijke activiteiten. Wanneer we kijken naar de antwoorden van de respondenten omtrent het curriculum van de school en het pedagogisch handelen binnen de school, komen de antwoorden van de respondenten niet overeen met wat Roede (2006) vertelt over dit onderdeel. Juist het pedagogisch handelen van de respondenten binnen hun lessen hebben te maken met hun levensbeschouwelijke visie. Uit de interviews is gebleken dat de respondenten echt handelen vanuit bepaalde **waarden**, die zeker onder het begrip levensbeschouwing geplaatst kunnen worden. Roede (2006) leert echter dat het pedagogisch handelen binnen de school als waardevrij wordt beschouwd, terwijl de respondenten hun pedagogisch handelen aan **waarden** koppelen die betrekking hebben op de christelijke identiteit van de school. Binnen de lessen van de respondenten wordt dus wel gehandeld vanuit (christelijke) **waarden**. *‘De normen en waarden staan voor mij centraal. Vooral de manier waarop je met elkaar omgaat, maar ook met dingen omgaat. De manier waarop je dingen tot uiting brengt. Hoe ga je met elkaar om rondom de kerstviering bijvoorbeeld. Dat zijn thema’s waar we als christelijke school wel mee bezig moeten zijn’* (interview respondent 4).

Vier van de vijf respondenten benadrukken allemaal het belang van een **dagopening**. Er wordt door deze personen ook aangegeven hier consequent in te handelen. *‘Ik probeer consequent te zijn in het houden van een dagopening. Dat vind ik belangrijk. Ook al hebben we te maken met een verkort lesrooster’* (interview respondent 1). Het wordt als een belangrijk moment beschouwd. Remundt (2008) spreekt ook er ook over dat een **dagopening** een belangrijk moment is om de stap van huis naar school te verbinden. De respondenten beschrijven over het algemeen dat ze een **dagopening** als zinvol ervaren, om dieper in gesprek te gaan met de leerlingen. Het gevolg is dat leerlingen samen praten over bepaalde onderwerpen en daar goed over nadenken. Het viel op dat twee respondenten begon te vertellen over collega’s die de dag liever niet met een **dagopening** beginnen. *‘Er zijn collega’s die dat niet doen en het in bepaalde situaties prettig vinden als ze het niet hoeven te doen’* (interview respondent 5). Over het algemeen gaan deze collega’s vrij snel door de **dagopening** heen, of laten een leerling een verhaal lezen en gaan daar verder niet op in volgens de respondenten. Remundt (2008) geeft echter aan dat er op een goede manier een begin aan de dag kan worden gegeven, mits hier voldoende tijd en aandacht wordt besteed. De vier respondenten die het belang van de **dagopening** benadrukten lijken hier recht aan te doen. Toch blijkt dat er docenten zijn die er niet de nodige tijd en aandacht aan besteden. De noodzaak die door Remundt (2008) wordt genoemd, waarin leerlingen echt bij de **dagopening** betrokken moeten worden en er ingegaan moet worden op de ervaringen van de leerlingen is dus niet in elke les het geval. Het is dus geen punt van verschil onder de respondenten, maar aan de hand van de resultaten blijkt de **dagopening** niet effectief te zijn volgens de twee eerder genoemde respondenten. Uit de antwoorden van deze twee respondenten lijken de docenten niet de aandacht te schenken aan de leerlingen tijdens de **dagopening**. Er is, zoals Remundt (2008) noemt, geen ruimte om in te gaan op een leerling wanneer hij/zij iets bijzonders wil vertellen. De diversiteit aan mogelijkheden die er bestaan om de **dagopeningen** vorm te geven lijken in de praktijk aan de kant geschoven te worden door bepaalde docenten. Onder de respondenten komt naar voren dat er vooral gebruik wordt gemaakt van actuele onderwerpen, maar ook verschillende vormen van een **dagopening**. Het is duidelijk dat niet bij elke docent rekening wordt gehouden om tijdens de **dagopening** de gelegenheid te geven, waarbij gevoelens en gedachten van leerlingen onder woorden gebracht kunnen worden. Het gevolg is dat er daardoor geen mogelijkheid is, waarbij er op elkaar gereageerd kan worden.

4. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk zal een overzicht gegeven worden van de getrokken conclusies naar aanleiding van de vergelijking van het literatuuronderzoek en het praktijkonderzoek in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4.1 staat de hoofdvraag *‘Hoe wordt de christelijke identiteit van CSG Het Noordik volgens de onderbouwdocenten van de school vertaald naar hun dagelijks handelen in de lessen?’* centraal. Aan de hand van de onderstaande conclusies wordt het antwoord op de hoofdvraag beschreven.

4.1 Conclusies

Dit onderzoek is gedaan om uiteindelijk een goed onderbouwd antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag. In hoofdstuk 4.1 zal ik aan de hand van de getrokken conclusies de hoofdvraag op uitgebreide wijze beantwoorden.

Het doel van het onderzoek was om de professionele attitude van de docenten van CSG Het Noordik ten aanzien van de christelijke identiteit van de school in kaart te brengen. De conclusies zijn vooral gebaseerd op de vergelijking tussen het literatuur- en het praktijkonderzoek, dat terug te lezen is in het vorige hoofdstuk. Aan de hand van de getrokken conclusies heb ik uiteindelijk de doelstelling kunnen bereiken.

4.1.1 De uiting van de informele christelijke identiteit door de docenten van CSG Het Noordik

Wat betreft het tot uiting brengen van de informele christelijke identiteit binnen de lessen op CSG Het Noordik, blijkt dat geen enkele respondent bezig is met het ‘christelijke verhaal’. De respondenten vinden het niet van belang om de leerling hiervan te overtuigen. De school wordt door de respondenten niet als een ‘geloofsinstituut’ gezien, waarin ze bezig zijn om het christelijk **geloof** met de leerlingen te delen.

Uit de antwoorden van de respondenten is gebleken dat het christelijk onderwijs voor hen vooral een manier van onderwijs is waarin de **omgang** het belangrijkste is. De manier van **omgang** staat centraal en is volgens de respondenten kenmerkend binnen het onderwijs. Dit is door alle respondenten uitgesproken. Op de vraag op welke wijze dit gedrag volgens hen vormgegeven zou moeten worden, blijkt dat het binnen deze **omgang** vooral gaat om **openheid** naar de ander toe. De formele identiteit van CSG Het Noordik (zie bijlage 1), waarin staat dat het een christelijke school is, leert dat door onder andere de manier waarop men met elkaar omgaat op de school blijkt dat het een christelijke school is. De formele identiteitsomschrijving van de school beschrijft dat de docenten bewust vanuit hun levensovertuiging voor CSG Het Noordik hebben gekozen. De docenten leveren volgens deze omschrijving ook een belangrijke bijdrage aan de identiteit van de school. Het blijkt volgens de omschrijving ook duidelijk uit de manier waarop men met elkaar omgaat binnen de school. Zowel tijdens de lessen als daarbuiten. Verder zijn de leerlingen van de school actief betrokken bij de vieringen. Voor de ouders is er ook een mogelijkheid om mee te denken omtrent de vormgeving van de identiteit. Naar aanleiding van het onderzoek blijkt dat de respondenten op de juiste manier werken door zich met een open houding op te stellen en er wordt er door de respondenten benadrukt dat de wijze van omgaan als een belangrijke waarde binnen de school wordt gezien. De vijf geïnterviewde personen hebben persoonlijk allemaal aangegeven vanuit deze gedachte te werken. Daar komt wel bij kijken dat geen enkele respondent onder woorden kan brengen wat volgens de omschreven christelijke identiteit de reden is waarom het blijkt dat CSG Het Noordik een christelijke school is. De respondenten handelen vooral vanuit eigen **waarden**, waarin door henzelf

aan wordt gegeven wat zij belangrijk vinden over de manier waarop zijn (pedagogisch) bezig zijn in de lessen.

4.1.2 Het gesprek onderling

Het gesprek over de identiteit wordt zelden gevoerd. De respondenten geven aan dat ze hier niet met andere collega's over in gesprek zijn. Bij twee van de vijf respondenten blijkt dat er in privétijd weleens wordt gesproken over de betekenis van een christelijke school en hoe ze dat op een eigen manier in willen vullen.

Geen enkele respondent heeft aangegeven niet **open** te staan voor het gesprek omtrent de christelijke identiteit van de school en de invulling daarvan. De respondenten staan **open** voor het gesprek, maar willen niet dat er vanuit de directie wordt bepaald dat er op vaste momenten over gesproken moet worden. Twee van de vijf respondenten hebben aangegeven het gevoel te hebben dat de directie momenteel al bezig met het gesprek omtrent de identiteit van de school. De respondenten hebben wat betreft het toelatingsbeleid niet het idee dat ze verplicht zijn om op één bepaalde manier invulling te geven aan het christelijk onderwijs. De manier waarop elke respondent vormgeeft aan de christelijke identiteit binnen de school, gebeurt vooral vanuit eigen **waarden**. Deze **waarden** zijn vrij algemeen en zijn niet opgedragen door de directie. Er is niet exact één bepaalde visie waaruit de respondenten handelen. Er wordt over het algemeen naar eigen idee een invulling gegeven.

4.1.3 De informele identiteit van CSG Het Noordik zoals die wordt geleefd door de docenten in de school

Aan de hand van de antwoorden van de respondenten is CSG Het Noordik onder verschillende schooltypen te plaatsen. Deze conclusie en de volgende conclusies in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op de informele identiteit van CSG Het Noordik, zoals die wordt geleefd door de docenten in de school. Aan de manier waarop de respondenten handelen binnen hun lessen, valt CSG Het Noordik niet onder een traditieschool. Er wordt op geen enkele wijze gesproken over godsdienstige vorming. Wat betreft de persoonlijke ontplooiing van de individuele leerling, zijn er overeenkomsten te vinden tussen het type zingevingsschool en de informele identiteitsvorm van CSG Het Noordik, zoals die door de respondenten wordt geleefd in de school. Er is hier vanuit de gedachten van de respondenten op het gebied van de christelijke identiteit van de school absoluut aandacht voor. De manier waarop de respondenten handelen in de les, door bijvoorbeeld de reden waarom ze consequent zijn in het houden van **dagopeningen**, is het werken aan de persoonlijke ontplooiing van de individuele leerling. In dit geval wordt met name gewerkt aan de levensbeschouwelijke vorming. Ten opzichte van de literatuur wordt er echter niet concreet over christelijke **waarden** gesproken door de respondenten. Aan de hand van de uitgesproken gedachten van de respondenten komt CSG Het Noordik het dichtst in de buurt van een diversiteitsschool. Hierin staat de 'ontmoeting' centraal en uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat ze vooral bezig zijn om oog te hebben voor elkaar, ondanks de verschillen. Vooral met het oog op de diversiteit binnen onze maatschappij. Wanneer het gaat om de directe levensbeschouwelijke activiteiten geven de respondenten aan dat binnen hun eigen lessen vooral het gedrag en het taalgebruik centraal staan. Daarbij zijn de respondenten vooral bezig met de **dagopening**. Vanuit het pedagogisch handelen wordt door de respondenten over het algemeen gewerkt vanuit een eigen gevormde levensbeschouwing vanuit de eigen christelijke traditie. Tegelijkertijd wordt er ook aan het pedagogisch handelen gewerkt met het oog op de christelijke identiteit van de school. Er is door elke respondent genoemd dat ze het

belangrijk vinden om recht te doen formele christelijke identiteit van CSG Het Noordik (zie bijlage 1). Met betrekking tot het tot uiting brengen van de formele christelijke identiteit van de school in het vak, is het niet voor alle respondenten duidelijk wat ze precies doen op dit gebied, los van het pedagogisch handelen. De protestants-christelijke identiteit vanuit de literatuur stemt niet altijd overeen met wat er in de praktijk uitgevoerd wordt op dit punt, gezien er door de respondenten geen rekening wordt gehouden met leerstof ten aanzien van de christelijke identiteit van de school. De respondenten zijn vanuit hun eigen gedachten niet altijd concreet bezig met de identiteitsontwikkeling van de leerlingen. Ze geven in ieder geval aan dat ze hier niet altijd van bewust zijn. Dat wil niet zeggen dat er geen sprake is van een identiteitsontwikkeling van de leerlingen aan de hand van het pedagogisch handelen van de respondenten. Volgens Roede (2006) zouden de docenten hier bewust mee bezig moeten zijn vanuit de protestants-christelijke levensbeschouwing, maar dat is niet bij elke respondent het geval. Er is vooral verschil tussen de (protestants) christelijke levensbeschouwing van de respondenten. Het blijkt dat er bij de vakken van de respondenten geen sprake is van integratie van de protestants-christelijke identiteit ten aanzien van de leerstof.

Verder is er ook geen sprake wat betreft het helpen en meedenken tussen collega's, om te handelen vanuit de protestants-christelijke identiteit.

Als het gaat om de christelijke identiteit van de school, wordt er door de respondenten vooral verband gelegd met de vieringen op CSG Het Noordik. Naar aanleiding van de genoemde **waarden** waar elke respondent over heeft gesproken, is er vooral sprake van waardevormend onderwijs op CSG Het Noordik. Het gaat om algemene **waarden** die volgens de respondenten overeen komen met het protestants-christelijk onderwijs. Het is duidelijk dat het hier niet om het 'christelijke verhaal' gaat. De **waarden** kunnen wel verband hebben met het christelijk onderwijs, maar zouden in principe ook prima kunnen passen op een school zonder een christelijke identiteit.

De respondenten doen alle vijf recht aan de omschrijving van de christelijke identiteit van de school, waarin staat dat er in de school gebruik wordt gemaakt van **dagopeningen**. Hierin zijn de respondenten consequent. Volgens een aantal respondenten zijn er echter wel docenten werkzaam op CSG Het Noordik die niet consequent bezig zijn met de **dagopening** of hier inhoudelijk niet de aandacht aan schenken als hoe het eigenlijk zou moeten. Het heeft volgens de respondenten bij een aantal collega's een absoluut punt van aandacht nodig. De respondenten geven aan dat ze het prettig vinden dat ze de **dagopening** kunnen vormgeven op de manier hoe ze het zelf willen. De respondenten omschrijven als nadeel van deze vrijheid, dat er docenten zijn die anders met de **dagopening** omgaan dan waar het voor bedoeld is. De respondenten geven aan dat in bepaalde gevallen wordt de **dagopening** overgeslagen.

4.2 Aanbevelingen

Aan de hand van de getrokken conclusies op de vorige drie pagina's, richt ik mij in dit hoofdstuk tot de aanbevelingen die ik graag wil doen aan de directie van CSG Het Noordik.

4.2.1 De inhoud van de christelijke identiteit

In de praktijk blijkt dat de respondenten op de juiste manier werken aan de omschreven christelijke identiteit van CSG Het Noordik, gericht op het onderdeel van de wijze waarop men met elkaar omgaat binnen de school. Tijdens de interviews is gebleken dat geen enkele respondent de omschreven christelijke identiteit van CSG Het Noordik onder woorden kan brengen. Mijn eerste adviespunt aan de directie is om duidelijkheid te bieden aan alle personeelsleden binnen de school

over wat de christelijke identiteit van CSG Het Noordik precies inhoudt. Juist doordat geen enkele respondent in staat was om het te benoemen, lijkt de omschreven identiteit niet goed te zijn geland of overdragen te zijn. Het zou vanzelfsprekend moeten zijn dat een docent van CSG Het Noordik aan derden uit kan leggen wat de christelijke identiteit van CSG Het Noordik inhoudt.

Tijdens de interviews is er door meerdere respondenten aangegeven dat ze zich niet bezig willen houden met het 'christelijke verhaal'. Het leek alsof ze zich er enigszins voor verontschuldigen, omdat het niet bij ze zou passen. Er is geen duidelijkheid of ze hier wel of niet mee bezig zouden moeten zijn. Wat in ieder geval al een stap in goede richting zou zijn, is om tijdens het sollicitatiegesprek duidelijker te zijn over wat er van de docent verwacht wordt en op welke wijze de directie dit terug wil zien in het handelen van de docent. Er wordt wel naar de (christelijke) achtergrond van de docent gevraagd, maar verder blijkt het gesprek vrij algemeen te blijven waardoor er geen duidelijkheid is voor de sollicitant. De respondenten hebben over het algemeen aangegeven dat ze het idee hebben om vrij te zijn om vanuit hun eigen **waarden** te handelen. De directie zou hier wat meer duidelijkheid in kunnen geven. Het voorstel aan de directie is om hier direct mee te beginnen bij de komende sollicitaties.

4.2.2 Het gesprek aangaan

Het tweede adviespunt gaat over de manier waarop collega's met elkaar in gesprek zijn over de christelijke identiteit van CSG Het Noordik. Er is sprake van diversiteit tussen de respondenten omtrent het denken over de christelijke identiteit. Men kan ontzettend veel aan elkaar hebben, maar het gesprek vindt niet plaats. Hooguit enkele collega's in privétijd. Dat is jammer, want elke respondent heeft aangegeven **open** te staan voor een gesprek met collega's over dit thema. Er is veel meer uit te halen. Uit de resultaten is wel gebleken dat de docenten geen verplicht 'gevoel' willen krijgen. De aanbeveling is om een aantal momenten per jaar te organiseren waarin het gesprek tussen docenten plaats kan vinden, waarin de docenten een 'open sfeer' ervaren. Een goede stap is in ieder geval al gezet in september 2012 door het starten van de expertgroep Zingeving. Mijn aanbevelingen aan de expertgroep staan in hoofdstuk 4.2.5.

4.2.3 Het schooltype

Als derde adviespunt wil ik aangeven dat de directie er mogelijk goed aan zou doen om het schooltype waar CSG Het Noordik volgens de directie onder zou moeten vallen beter onder woorden brengt. In de omschrijving van de identiteit van CSG Het Noordik staat dat de school een protestants-christelijke school is, maar ook de uitoefening binnen de protestants-christelijke scholen in Nederland kunnen veel van elkaar verschillen. Aan de hand van het onderzoek ben ik tot de conclusie gekomen dat CSG Het Noordik voor een gedeelte onder het schooltype zingevingsschool valt en de school komt het dichtst in de buurt van een diversiteitsschool. Deze conclusie heb ik getrokken aan de hand van de resultaten van de interviews en de omschrijving van de missie en visie van CSG Het Noordik in vergelijking met het literatuuronderzoek. De respondenten lijken in ieder geval niet helemaal duidelijk te hebben wat er concreet van ze wordt verwacht, maar geven in hun eigen uitspraken wel duidelijk aan hoe ze zelf denken over de invulling van het christelijk onderwijs en hoe ze dit op een eigen manier vormgeven. Door het schooltype van CSG Het Noordik te benoemen, kan het voor docenten maar ook voor derden duidelijkheid scheppen over wat de protestants-christelijke identiteit van CSG Het Noordik precies betekent. Om dit onder de aandacht te brengen zou de directie de omschrijving van het schooltype waar CSG Het Noordik onder valt, toe kunnen voegen aan de omschrijving van de identiteit van de school. Hierbij valt in ieder geval te denken aan de

schoolgids en de website van de school.

4.2.4 De dagopening

Bij het vierde adviespunt wil ik aangeven dat er naar aanleiding van de uitspraken en de vermoedens van de respondenten een onderzoek zou kunnen plaatsvinden naar het uitvoeren van de **dagopeningen**. Volgens de respondenten komen de **dagopeningen** op CSG Het Noordik niet altijd tot haar recht. Op een protestants-christelijke school zou dat echter wel het geval moeten zijn. Een onderzoek naar het uitvoeren van de dagopeningen zou hier duidelijkheid in kunnen geven.

Aan de hand van het onderzoek zou vervolgens bepaald kunnen worden in welke mate er wel of geen recht wordt gedaan aan het uitvoeren van de dagopeningen op CSG Het Noordik. Aan de hand van de onderzoeksresultaten zou de expertgroep Zingeving kunnen bepalen of het een punt van aandacht is.

4.2.5 De expertgroep Zingeving

Het vijfde adviespunt heeft betrekking op de expertgroep Zingeving.

Deze groep is gestart om de christelijke identiteit van CSG Het Noordik waar te blijven maken en het gesprek omtrent zingeving in stand te houden. De expertgroep is in september 2012 gestart en is zich momenteel aan het oriënteren op welke wijze deze punten vormgegeven kunnen worden. Aan de hand van het onderzoek zouden er in ieder geval twee concrete punten direct uitgevoerd kunnen worden door de expertgroep Zingeving. Uit de resultaten van de interviews blijkt dat er door elke respondent is aangegeven dat ze **openstaan** voor 'het gesprek' over de manier waarop de christelijke identiteit van de school vertaald wordt in het geven van de lessen. De expertgroep zou tijdens de expertvergaderingen in gesprek kunnen gaan over de manier(en) waarop het gesprek tussen de docenten omtrent de christelijke identiteit en het thema zingeving (zoals genoemd in hoofdstuk 4.2.2) in de praktijk uitgevoerd kunnen worden. Daarbij is het van belang om te overleggen hoeveel bijeenkomsten per jaar zinvol zouden zijn en op welke wijze deze bijeenkomsten ingevuld gaan worden. Om deze bijeenkomst(en) aantrekkelijk te maken, zou het zinvol zijn om hier op een creatieve wijze mee om te gaan. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan studiemiddagen met afwisselende rondes in de vorm van 'speeddaten' waarin ervaringen gedeeld kunnen worden, workshops, intervisiemomenten etc.

Om deze punten zo snel mogelijk tot hun recht te laten komen, zou het zinvol zijn om hier met de expertgroep Zingeving in het schooljaar 2013/2014 mee te starten.

5. Vooruitblik

Aan het eind van het onderzoek kijk ik vooral terug naar de hele onderzoekscyclus. Tegelijkertijd ben ik ook vooruit aan het kijken. Dat leidt tot vervolgvragen waar mogelijk een vervolgonderzoek voor gedaan zou kunnen worden.

Als het gaat om duidelijkheid bieden aan de docenten binnen de school over wat de christelijke identiteit van CSG Het Noordik precies inhoudt, is de vraag op welke wijze dit het meest effectief aangeboden kan worden. Mocht de directie inderdaad besluiten om de christelijke identiteit van CSG Het Noordik duidelijker te maken voor de docenten, op welke manier zou dat dan moeten gebeuren? Wat ik mij vervolgens afvraag is op welke wijze de manier omtrent de christelijke identiteit op CSG Het Noordik meer het gesprek te laten worden tussen docenten, zonder dat men het gevoel krijgt hier toe verplicht te worden. Er is al een stap gezet door het starten van de expertgroep Zingeving, maar op welke wijze kan het zodanig vormgegeven worden dat er een gevoel van **openheid** ontstaat tussen de docenten om hierover te praten. Men zou misschien al snel een 'verplicht' gevoel krijgen wanneer men de opdracht krijgt om meer te praten over dit gesprek. Het is een belangrijk punt waar de expertgroep mee aan de slag kan gaan, waarin er goed nagedacht zou moeten worden op welke wijze dit 'gesprek' vormgegeven kan worden. De expertgroep zou er goed aan doen om in de vorm een sfeer van 'openheid' te creëren. De expertgroep Zingeving is momenteel ook bezig met bepaalde ideeën en activiteiten om het gesprek omtrent 'de identiteit' tot uiting te laten komen. Er wordt nog overlegd op welke wijze de expertgroep dit precies vorm gaat geven.

Verder wil ik kritisch kijken naar de aanbeveling om duidelijkheid te geven over het schooltype waar CSG Het Noordik onder valt. Het is verantwoord om duidelijkheid te bieden over wat voor school CSG Het Noordik wil zijn. Dat zou duidelijkheid bieden voor zowel de docenten, de leerlingen en de ouders van leerlingen. De omschrijving van identiteit, de missie en de visie lijken momenteel vrij algemeen. De respondenten lijken in ieder geval niet helemaal duidelijk te hebben wat er concreet van ze wordt verwacht. Dat is voor de komende tijd zeker een punt van aandacht.

Tot slot wil ik aangeven dat een vervolgonderzoek over het uitvoeren van dagopeningen zinvolle resultaten zou kunnen bieden. Hierbij valt te denken om docenten te benaderen met de vraag in hoeverre ze de dagopeningen op CSG Het Noordik tot uiting brengen en wat ze daar eventueel voor nodig hebben. Wellicht zouden er punten genoemd kunnen worden, waar de directie op in kan spelen. Aan de hand van deze resultaten zou de beschreven workshop of studiemiddag in hoofdstuk 4.2.5 wellicht (beter)vormgegeven kunnen. Dit zou mogelijk een thema kunnen zijn voor een gedeelte van de invulling van de studiemiddag.

6. Evaluatie

In dit hoofdstuk maak ik een terugblik op het onderzoeksproces, waarin ik zal vertellen over mijn individuele ontwikkeling, waarin ik stil zal staan bij bepaalde punten waar ik tevreden en minder tevreden over ben. Hierin zal ook naar voren komen welke onderdelen van het onderzoek anders liepen dan gepland.

Individuele ontwikkeling

Allereerst wil ik stilstaan bij mijn individuele ontwikkeling wat betreft de kennis die ik tijdens het onderzoek heb opgedaan (met name tijdens het literatuuronderzoek) over verschillende mogelijkheden binnen het christelijk onderwijs. Het christelijk onderwijs is onder veel meer categorieën te verdelen dan ik had verwacht en waarvan ik eerder dus niet wist dat ze bestonden. De kennis hiervan is gunstig, omdat ik dankzij deze theoretische kennis de christelijke identiteit van (in dit geval) CSG Het Noordik veel beter kan plaatsen. Tegelijkertijd is het ook mogelijk om bepaalde aspecten binnen de school te koppelen aan verschillende categorieën binnen de christelijke identiteit van christelijke scholen. De christelijke identiteit van de school kan namelijk ook deel uitmaken van verschillende schooltypen.

Wat betreft het houden van het onderzoek, is dit voor mij de eerste keer dat ik op uitgebreide wijze een onderzoek uit heb moeten voeren. In een eerdere minor heb ik ook al een onderzoek moeten doen, maar deze was toch iets beknopter in de uitvoering dan dit onderzoek. Het is goed geweest om eens te ervaren om alle onderdelen van het onderzoek uitgebreid door te lopen en uit te voeren. Het is bijzonder om als onderzoeker werkzaam te zijn op je eigen werkplek. Ik ben namelijk als onderzoeker in gesprek geweest met collega's, die op dat moment respondenten waren voor mijn onderzoek, in plaats van in gesprek gaan als 'collega'.

De uitvoering van het onderzoek en de opbouw van het onderzoeksrapport heb ik doorgelopen aan de hand van het boek praktijkonderzoek in de school (Van der Donk & Van Lanen, van, 2012). Ik vind het prettig om de opzet van het boek aan te houden, omdat het op deze manier heel fijn was om stapsgewijs te werken. Toch ging het in de praktijk niet altijd even vlekkeloos. Bij het werken aan het onderzoeksopzet leek het op een gegeven moment net of de onderzoeksvraag niet afgebakend genoeg kon zijn. Ondanks een eigen kritische blik, bleek het in mijn geval echt nodig zijn dat ik ook een kritische blik toegeworpen kreeg van mijn medestudent en onderzoeksbegeleidster. Op moment dat ik ervan overtuigd was dat het goed was, bleek achteraf toch dat het wat beter aangescherpt moest worden. Dat proces vond ik halverwege vervelend worden, omdat je er veel tijd in stopt en uiteindelijk is het niet goed genoeg. Achteraf realiseer ik mij ook dat het zo moest zijn. Juist door een goede afbakening, is het alleen maar duidelijker waar ik precies naar moet zoeken. Het heeft er bijvoorbeeld voor gezorgd om goede gerichte vragen te stellen, maar ook de resultaten van het onderzoek goed af te bakenen. Er is in de literatuur zoveel te vinden over dit thema wat enigszins verband heeft, maar tegelijkertijd niet altijd relevant is voor mijn onderzoek. Juist door een juiste afbakening van de onderzoeksvraag, was het selecteren van geschikte theorie vanuit de literatuur een stuk eenvoudiger geworden. In het begin had ik zoveel informatie gevonden die achteraf totaal niet relevant bleken te zijn voor mijn onderzoek. Het verzamelen van al deze gegevens heeft veel tijd gekost, terwijl ik veel informatie achteraf helemaal niet had hoeven te gebruiken. Dat is een duidelijk leerpunt geweest. Bij een volgend onderzoek zou ik veel gericht gaan zoeken. Tegelijkertijd realiseer ik mij ook dat het echt prettig is om alleen de informatie te gebruiken die met mijn onderzoek te maken hebben. Wanneer ik namelijk bezig ga met het vergelijken van het

literatuuronderzoek en de praktijkresultaten, maakt dat het vele malen eenvoudiger. Beide onderdelen hebben met elkaar te maken en zaken die niet relevant zijn voor mijn onderzoek zijn dan al geschrappt. Dat ik aan het eind van het onderzoek conclusies heb kunnen trekken aan de hand van het onderzoek en van daaruit aanbevelingen heb kunnen verwoorden geeft mij enorm veel voldoening. Als ik heel eerlijk moet zijn leek dit een enorm lange weg en dat was het eigenlijk ook. Toen ik net aan het onderzoek was begonnen, zag ik erg op tegen de lange weg om uiteindelijk bij het hoofdstuk te komen waarin ik mijn aanbevelingen zou moeten verwoorden. Zou het mij ooit lukken om bij dat hoofdstuk te komen? Ik heb mezelf die vraag letterlijk gesteld. Het geeft mij momenteel een trots gevoel als ik dit nu op deze manier verwoord, omdat ik weet dat ik het hoofdstuk inderdaad heb kunnen schrijven. Realiserend dat er in dit onderzoeksrapport behoorlijk wat uren, stress en onzekere momenten zitten, ervaar ik tegelijkertijd ook weer een gevoel van rust omdat het geschreven onderzoeksrapport nu een feit is.

Collectieve ontwikkeling

Als individuele onderzoeker binnen de school ben ik bezig geweest met het onderzoek voor mijn afstudeerscriptie. Tegelijkertijd ben ik ook met het onderzoek aan de slag gegaan voor een aantal belanghebbenden binnen de school. De directie is sinds september actiever bezig met thema's als identiteit en zingeving en daardoor zullen de resultaten van het onderzoek betekenisvol zijn voor de directie. Daarnaast zouden de uitkomsten ook van betekenis kunnen zijn voor de expertgroep Zingeving, die ook in september 2012 is opgestart. Uiteindelijk zijn de resultaten belangrijk voor alle collega's, omdat de resultaten inzicht geven in de wijze waarop de docenten van CSG Het Noordik de christelijke identiteit tot uiting brengen binnen de lessen. Het gaat dan vooral om het (pedagogisch) handelen van de docenten. Dat zou verrijkend en inspirerend kunnen zijn voor alle docenten binnen de school.

Ik vind het prettig dat ik iets kan betekenen op het gebied van de identiteit van de school en dat er mogelijk verder gewerkt kan worden vanuit de onderzoeksresultaten. De wijze waarop ik iets kan en mag betekenen met dit onderzoek voor de school, voelt als een hele verantwoordelijkheid.

7. Theologische reflectie

Mijn verlangen vanuit christelijke waarden

De reden dat ik de stap heb gezet om godsdienstdocent te worden heeft voor een groot deel te maken gehad met mijn verlangen, waarin ik vanuit christelijke waarden om wil gaan met de ander. In de eerste plaats betekende het voor mij persoonlijk dat ik in ieder geval bezig zou zijn met het evangelie. Ik zou bezig zijn met het vertellen over het christendom. Maar kan ik daarmee een ander inspireren? En op welke manier is dat te integreren in het onderwijs? Is dat de bedoeling van het onderwijs? Toen ik eenmaal was begonnen met deze studie, heb ik voor mijn eigen gevoel sterk het idee gekregen dat het in het onderwijs niet de bedoeling is om direct bezig te zijn met het evangelie. Ik hoor als professional een uitdagende leeromgeving aan te bieden aan de leerlingen van de school. Dat is mij in de afgelopen jaren wel duidelijk geworden. Dat we met elkaar samen na kunnen denken over alles wat met het leven te maken heeft. Levensvragen in het bijzonder. Het gaat in mijn vak vooral om bezig te zijn met zingeving. We leven met elkaar samen in deze maatschappij en hoe kunnen we rekeninghoudend met elkaar, op een respectvolle en verantwoorde wijze met elkaar omgaan? Het is voor mij elke dag weer een uitdaging om hier zoveel mogelijk in te kunnen betekenen. Om dit te kunnen bereiken wil ik inspirerend zijn voor de ander. Inspirerend zijn, om bezig te zijn met alles omtrent het vak godsdienst en levensbeschouwing. Maar welke christelijke waarden zijn daarmee in verbinding? Dat is namelijk nog steeds mijn drijfveer.

Vanuit welke christelijke waarden wil ik handelen en wat betekenen christelijke waarden precies voor mij?

Mijn eigen verlangen waar ik het al over had, wordt door Bert Roebben (2008) in het boek 'Godsdienstpedagogiek van de hoop: grondlijnen voor religieuze vorming' heel duidelijk verwoord. Roebben (2008) spreekt over een 'grondinspiratie', waarin jonge mensen opgevoed moeten worden tot volwaardige burgers die respectvol en verantwoordelijk met anderen omgaan met het oog op het samenleven binnen de samenleving. Deze gedachte is wellicht ook te plaatsen onder niet-christelijke waarden, maar vanuit mijn verlangen koppel ik deze gedachte aan mijn christelijke opvoeding waar ik mijn 'energie' uithaal. De manier waarop mensen op een verantwoorde wijze met elkaar omgaan, betekent valt mij persoonlijk onder een christelijke waarde. Wat is dat dan, omgaan met de ander? Roebben (2008) heeft het erover dat jonge mensen opgevoed moeten worden tot volwaardige burgers die verantwoordelijk en respectvol met anderen omgaan en het voortbestaan van de samenleving op die manier kunnen garanderen. Verantwoordelijk en respectvol met de ander omgaan vloeien voor mij persoonlijk voort uit meerdere details. Wanneer het luisteren, begrijpen en elkaars verschillen accepteren wordt toegepast, is er voor mij persoonlijk sprake van respect en verantwoordelijk omgaan met de ander. Het 'zien' van de ander is voor mij een christelijke waarde. Wanneer 'zie' je een ander? Dat is voor mij wanneer je oog hebt voor iemand. Je hebt oog voor iemand wanneer je inderdaad wil luisteren naar de ander, de ander probeert te begrijpen en respect hebt voor elkaars verschillen. In het christendom staat mijn 'naaste' centraal. Door bezig te zijn met deze punten, ben ik bezig om mijn naaste centraal te stellen. Op deze manier ben ik met mijn verlangen bezig, maar op een andere wijze dan hoe ik mij dat had voorgesteld. Voor mij persoonlijk geeft Roebben (2008) op deze wijze een invalshoek om hiermee om te gaan in het onderwijs. Dat heeft mij laten zien dat ik via deze professionele gedachte kan handelen in het onderwijs. Want ook het bezig zijn met bijvoorbeeld de islam vraagt om een respectvolle en verantwoorde benadering. Door met leerlingen bezig te zijn met de hierboven genoemde punten, probeer ik bezig

te zijn om het omgaan met de ander centraal te stellen. Het luisteren, begrijpen en elkaars verschillen proberen te begrijpen en daarnaast ook te erkennen zorgt, voor een respectvolle en verantwoordelijke omgang met de ander.

Dat ik hierin een bijdrage mag leveren in de toekomst van leerlingen geeft mij energie om door te gaan. Het gaat hier niet alleen om levensbeschouwelijke gesprekken, maar ook om vaktheorie. Het leren van gebruiken binnen andere godsdiensten en culturen zorgen voor begrip naar de ander toe, waar ze straks mee te maken zullen krijgen op de arbeidsmarkt bijvoorbeeld. Roebben (2008) heeft mij ook in laten zien dat het niet alleen gaat om wat ik over probeer te brengen. Jongeren horen zelf namelijk ook deel te nemen aan het 'debat'. Zij zijn de personen om wie het gaat en zijn de volwassenen van de toekomst. Ik moet er als professional voor zorgen om dit 'debat' mogelijk te maken. Hoe bereik ik dat dan? Als docent hoor ik leerlingen verschillende wijzen waarop mensen hun leven zin geven aan te reiken. Ik moet er in ieder geval voor zorgen om leerlingen gevoelig te maken om hun eigen waarden en normen te leren verwoorden en te verantwoorden, met de achterliggende gedachte dat dit op een respectvolle en verantwoordelijke wijze gebeurt. Aan de hand van deze genoemde levenswijzen kunnen de leerlingen voor zichzelf bepalen hoe ze dit doen. Dat gaat veel verder dan alleen maar het 'praten' over het christendom. Roebben (2008) heeft mij op de hierboven genoemde punten goed weten te beïnvloeden, maar ook weten te inspireren. Want mede door de vele lessen die ik in de afgelopen stages heb mogen geven, heb ik gemerkt dat deze punten voor mij als docent uitdagend zijn. Op mijn manier koppel ik deze punten namelijk aan christelijke waarden, wat voor mij persoonlijk de drijfveren zijn geweest om voor dit vak te kiezen. Het betekent voor mij dat ik vanuit mijn eigen idealistisch denken, mijn spiritueel denken en mijn passie aan het handelen ben, waarin ik kritisch en zelfsturend probeer te werken aan mijn eigen ontwikkeling. Dat wil ik voor mezelf omschrijven als een uitdaging. Dat is een enorm verschil in vergelijking met de periode toen ik net begon aan deze studie. Ik was nog niet zo 'diep' aan het denken over de benadering naar leerlingen toe. De wijze waarop Roebben (2008) het heeft over grondlijnen voor religieuze vorming heeft mijn eigen denken verrijkt, zonder dat ik mijn eigen verlangen aan de kant schuif. Het onderwijs is echt een uitermate geschikte keuze geweest om invulling te geven aan mijn verlangen. In het onderwijs kan ik bezig zijn met zingeving, maar ook het overdragen van kennis. Er valt dus te zeggen dat er niet zozeer een verandering heeft plaatsgevonden wat betreft mijn christelijke waarden. Ik heb ze dankzij de theorie in de studie echter wel uitgebreider kunnen verwoorden. Om te kunnen bepalen wie ik zelf ben als docent en eigenlijk wie ik ook zou willen zijn als docent, heb in de theorie van Bas van den Berg (2007) in het boek 'Geloof je het zelf?!' kunnen lezen over de verschillende soorten begeleiders. Wanneer ik mezelf vergelijk met mijn 'leraar zijn' in mijn eerste stage, was ik vooral gericht op één type. Ik was vooral met mezelf bezig. Nu nog steeds, want ik wil me immers blijven ontwikkelen. Toch is het grote verschil dat ik nu veel meer 'zie'. De leerling heeft mijn aandacht veel meer weten te krijgen. Voor mezelf heb ik ingezien dat het hier uiteindelijk vooral om gaat. Ik probeer bewust te werken om iets te betekenen in de verschillende typen. Dat wil niet zeggen dat ik niet ben 'volgroeid' als docent, maar dat bepaalde dingen in het docentschap automatisch gebeuren, waardoor ik beter in staat ben om de leerling centraler te stellen. In de les, maar ook in mijn rol als mentor. Gesprekken met ouders maken mij ervan bewust om leerlingen te blijven volgen. Ik heb namelijk de verantwoordelijkheid om de gang van zaken van een leerling te kunnen omschrijven en hier eventueel een plan of een vervolgstap voor te kunnen bedenken of te overleggen. Om terug te komen op het gesprek met leerlingen op het gebied van zingeving, heeft Van den Berg (2007) mij ook alert gemaakt dat het belangrijk is om zelf te weten hoe ik zelf in het leven sta en wat mijn levensbeschouwing is. Ik hoor mij namelijk te realiseren hoe mijn opvattingen

en beleving die deel uitmaken van mijn levensbeschouwing, zich verhouden tot andersgelovige en andersdenkende leerlingen en collega's. Wanneer ik van de ander verwacht dat er begrip, respect en verantwoordelijkheid is naar de ander toe, hoor ik eerst voor mezelf te bepalen hoe ik hier zelf mee omga. Wanneer ik dit niet duidelijk heb voor mezelf, hoe kan ik het dan verwachten van een ander? Van den Berg (2007) heeft het in mijn beleving over om creatief te zijn met leerlingen, waarin ik heb geleerd om in te spelen op de verschillen tussen leerlingen op levensbeschouwelijk gebied. Bezig zijn vanuit mijn eigen verlangen kan op zoveel verschillende manieren. Dit inzicht heb ik vooral gekregen door de modules die tijdens de opleiding aan zijn geboden. De module symbolen heeft manieren laten zien om bezig te zijn met symbolen, die te verbinden zijn met verschillende godsdiensten. Door zelf creatief bezig te zijn geweest, zijn er voor mij deuren geopend om werkvormen toe te passen op mijn eigen werkplek. Ik wil hiermee aantonen dat ik door middel van bijvoorbeeld symbolen ook kan werken om bezig te zijn met bijvoorbeeld het christendom. Om creatief bezig te zijn met symbolen op een eigen manier (van leerlingen), kan er op een ontzettend interessante manier recht worden gedaan aan het thema zingeving. Om dieper in te gaan op de combinatie van het bezig zijn met het thema zingeving en theorieoverdracht, ben ik bezig om een bijdrage te leveren in de ontwikkeling van leerlingen met het oog op het 'klaarstomen' om 'samen te leven' met anderen. Zoals ik reeds heb genoemd zijn christelijke waarden mijn drijfveer waar ik mijn motivatie uithaal. Er is voor mij nog veel te ontwikkelen over de manier waarop ik dit tot stand breng en eigenlijk is dat een ontwikkeling dat nooit ophoudt. Hoe kan ik dat blijven leren en ontwikkelen? Los van het feit dat ik nog genoeg ervaring op kan doen, heb ik hier ook anderen voor nodig. Het gaat dan om onder andere collega's, leerlingen en ervaringen.

Mijn denken versus andersdenkenden

Het houden van dit onderzoek gaf mij de opdracht om het gesprek aan te gaan met anderen. De kern van het thema ligt binnen mijn vakgebied, dus tegelijkertijd ook binnen mijn verlangen. Het heeft er voor gezorgd om een gesprek met docenten aan te gaan, waarvan de resultaten erg zinvol zijn geweest voor het onderzoek. Tegelijkertijd is het goed geweest voor mij als docent godsdienst. Simpelweg de manier van denken van andere docenten op het gebied van pedagogiek, in samenhang met de christelijke identiteit van de school, heeft gezorgd voor nieuwe inzichten, verrijkende inzichten, maar ook het sterker worden in mijn eigen denken. Concreet betekent het dat de wijze waarop andere docenten vormgeven aan hun eigen waarden niet perse overeenstemmen met mijn eigen manier van denken. De christelijke waarden die voor mij zo centraal staan, komen niet bij iedereen even duidelijk naar voren in hun denken. Ondanks dit verschil, zie ik toch dat andere docenten hier indirect wel mee bezig zijn tijdens het geven van de lessen. Dat geeft mij een sterk gemeenschappelijk gevoel. Dat gevoel komt denk ik vanuit mijn eigen verlangen. Het verlangen dat ik tot uiting probeer te brengen in mijn beroep. Voor dit onderzoek heb ik niet eerder een dergelijk gesprek gevoerd met collega's buiten mijn sectie en de expertgroep Zingeving. De openheid die ik heb ervaren tijdens de interviews waren echt verrassend. Deze openheid had ik totaal niet verwacht en dat zou te maken kunnen hebben dat ik inderdaad nooit eerder over dit onderwerp had gesproken met andere collega's. Sterker nog, de respondenten stonden zelfs open om hierover met anderen in gesprek te gaan, om samen met elkaar ideeën uit te wisselen. Tijdens de interviews zorgde ik voor een objectieve houding, zodat de respondenten zichzelf konden uiten. Dit zorgde er ook voor dat de respondenten ongestoord hun eigen antwoorden konden geven. Het interview was dus een zeer geschikte manier om in gesprek te gaan met de docenten.

De grote diversiteit, maar tegelijkertijd ook de overeenstemming tussen collega's in het denken over pedagogisch handelen in het geven van de lessen vanuit christelijke waarden, zie ik als een groot opbrengst. Ondanks de verschillen in geloof, denkwijzen, achtergrond, milieu etc., heb ik gezien dat het pedagogisch eigenlijk op elkaar aansluit. Vandaar dat ik de diversiteit, maar ook de overeenstemming tussen collega's heel dicht naast elkaar wil plaatsen. Wat ik heel erg mooi vind en sterk overeenstemt, is dat eigenlijk alle respondenten aan hebben gegeven dat het bezig zijn met de christelijke waarden een goede manier is om toe te passen in het geven van de lessen op het gebied van het pedagogisch handelen naar de leerlingen toe. Onder de christelijke waarden van de respondenten is vooral naar voren gekomen dat het gaat over de manier waarop we met elkaar om horen te gaan. Ondanks dat niet alle genoemde respondenten een christelijke opvoeding hebben gehad of zelf christelijk zijn, worden de christelijke waarden wel als zinvol ervaren. Waar komen deze gemeenschappelijke waarden dan vandaan? Heeft dat te maken met ervaringen, waardoor men op een bepaalde wijze om wil gaan met de ander? Heeft dat te maken met gemeenschappelijke waarden waar we in Nederland mee te maken hebben? Deze christelijke waarden zijn vandaag de dag ook culturele waarden geworden. Ik heb hierdoor in ieder geval wel het gevoel dat de motieven waaruit ik handel in grote lijnen overeenstemt met andere docenten en dat zorgt voor mij in ieder geval voor een gemeenschappelijk gevoel, waarin we hetzelfde doel hebben. Wat betreft het sterker worden in mijn eigen denken, betekenen de resultaten van de interviews voor mij persoonlijk dat ik mij bewuster ben geworden wat ik zelf wil als docent, maar ook als mens.

Voor mij is voor een groot deel mijn eigen christelijke opvoeding, maar ook mijn geloof, een belangrijke aanleiding geweest om voor dit beroep te kiezen. Om het beter te verwoorden moet ik eigenlijk zeggen dat de resultaten van de interviews ervoor zorgden dat ik mij er bewuster van ben geworden wie ik zelf ben als mens. Door tijdens het luisteren naar de respondenten, was ik mezelf onbewust aan het vergelijken met de gedachten van de respondenten. Binnen de school is men bijvoorbeeld niet bezig met het evangelie van Jezus Christus. Er is door meerdere respondenten genoemd dat ze zelf ook niet bezig willen zijn met de Bijbel, maar dat het vooral gaat om het geven van de lessen, waarin het pedagogisch handelen in verbinding staat met christelijke waarden. Daar kan ik mezelf prima in vinden. Daar probeer ik ook vooral mee bezig te zijn.

De Bijbel in het onderwijs

Tegelijkertijd vind ik dat leerlingen op een christelijke school toch 'iets' mee moeten krijgen over de Bijbel. Nu is het natuurlijk zo dat ik hier eerder gebruik van kan maken vanwege mijn vak. Los van de Bijbelopdrachten die ik een aantal keren per jaar toepas in mijn lessen, is een achterliggende gedachte ook dat leerlingen iets met de Bijbel te maken hebben gehad tijdens hun periode op de middelbare school. Los van het feit dat ik vind dat ik dit onderdeel moet integreren in mijn vak, vind ik ook dat het de aandacht moet hebben binnen de school. Simpelweg omdat de leerlingen op een christelijke school zitten. Dat is voor mij persoonlijk een reden om hier al mee bezig te zijn.

Tegelijkertijd heeft Roebben (2008) het over dat Bijbelse figuren vanuit hun particuliere religieuze achtergrond behulpzaam kunnen zijn bij de identiteitsvorming van jongeren vandaag. Door met Bijbelverhalen bezig te zijn, kan ik een bijdrage leveren aan een christelijk-geïnspireerde school, wat op te maken is uit de omschrijving van de identiteit van CSG Het Noordik. Los van mijn achterliggende gedachte om ook te werken met het oog op de voortgang van de christelijke traditie, is er voor de leerlingen ook meer uit te halen. Ik hoop hiermee inderdaad te kunnen bereiken dat de invloed van een Bijbeltekst kan bijdragen aan de eigen levensbeschouwing van een leerling. Voor mij betekent het vooral dat ik de leerlingen vanuit een 'objectieve hoek' moet benaderen.

Daarnaast kunnen Bijbelverhalen ook van invloed zijn op de manier waarop er vorm wordt gegeven aan de dagopening. De respondenten geven aan dat ze niet goed weten hoe ze uit de voeten moeten komen met Bijbelverhalen. Om die reden behandelen ze liever een actueel onderwerp. Het gesprek wat daaruit voortvloeit wordt erg gewaardeerd en als zinvol ervaren. Het doel van de respondenten lijkt hieruit duidelijk te worden. Het gaat dus niet zozeer om het thema, zolang er maar met elkaar over gesproken kan worden. Er zou een zinvol gesprek uit moeten komen. Door het gesprek dat er wordt gevoerd, los van het thema, handelen de respondenten vanuit bepaalde waarden. Deze waarden kunnen christelijke waarden zijn, maar zouden er ook mee in verbinding kunnen staan. Op het gebied van de christelijke identiteit van de school, vind ik de denkwijzen van de respondenten op een bepaalde manier met elkaar overeen komen.

De vrijheid in de uiting van de identiteit

De docenten passen zich op hun eigen manier aan, aan de christelijke identiteit van de school. Ik ervaar zelf wel een 'gevaar', wat ik toch niet prettig vind. Het gevaar is namelijk dat het handelen in eigen denken van een persoon kan zorgen dat het op een andere manier ingevuld zou kunnen worden, dan wat men kan verwachten op een christelijke school. Ondanks de vrijheid moet er toch wel zicht zijn of het in grote lijnen met elkaar overeenkomt? Een bepaalde mate van vrijheid wat betreft de invulling is prettig, maar er is verder geen zicht op welke wijze er recht wordt gedaan aan de identiteit van de school. Dat vind ik jammer, want uit de interviews bleek dat de respondenten niet goed onder woorden wisten te brengen waar de school voor staat. Nogmaals, dat wil niet zeggen dat de docenten van de school hier geen recht aan doen. Maar waarom is hier geen aandacht voor? Ik ben zelf in ieder geval aan het meedenken in de expertgroep Zingeving, waarin we bezig zijn om de christelijke identiteit van de school en het thema zingeving onder de aandacht te brengen binnen de school. Vanuit deze groep hoop ik hier toch iets korter op te kunnen zitten, of om in ieder geval de docenten alerter te maken van de religieuze traditie van de school. Op deze manier worden de docenten bewuster van wat er van ze wordt verwacht omtrent de christelijke identiteit en indirect 'verplicht' het ze eigenlijk om na te denken wie ze willen zijn en op welke wijze ze dit momenteel tot uiting brengen of tot uiting zouden willen brengen. Uiteindelijk is het (pedagogisch) handelen van de docenten doorslaggevend naar de leerlingen toe. Ik zie het als een noodzaak dat hier echt aan wordt gewerkt, want de opbrengst zorgt voor een goede en duidelijke samenwerking tussen docenten. Wij worden ons er beter van bewust van wie we zelf willen zijn en hoe we dat tot uiting willen brengen. Maar wat in mijn ogen nog belangrijker is, is de opbrengst voor de leerlingen. Het in gesprek gaan met elkaar, om vervolgens na te kunnen denken over hoe we ons (pedagogisch) handelen in verbinding brengen met de identiteit van de school, zorgt voor veel meer kwaliteit op dit gebied. Dat moet doorslaggevend zijn naar de leerlingen toe en dan kom ik weer terug bij mijn eigen verlangen. Want kan ik er komen met mijn eigen verlangen? Ja, maar hoe ver? De school is een grote organisatie en afstemming is van essentieel belang. Ik streef mijn verlangen na, maar dat zou ook door de ander moeten gebeuren. Dan kunnen er grotere stappen gemaakt worden.

Ontwikkeling(en) voor de toekomst

Behalve voor de docenten en de leerlingen, is dit uiteindelijk de manier waarop het in de school wordt vormgegeven. De opbrengst voor het werkveld is dat aan de hand van het onderzoek duidelijk is geworden waar de school momenteel staat op het gebied van identiteit en zingeving en welke kant het op moet. De opbrengst hiervan is dat de school het inzicht heeft gekregen waar ze inderdaad voor staan, maar hoe het tegelijkertijd in de praktijk tot uiting wordt gebracht. Door de interviews en

de verwerking daarvan wordt in ieder geval ook de achterliggende gedachten van de respondenten duidelijk. Van daaruit moet er verder gewerkt worden. Wil de directie inderdaad de christelijke identiteit van CSG Het Noordik waar blijven maken, dan moet het ook opgepakt worden. De huidige situatie is dat de expertgroep Zingeving bezig is met het thema, maar dat ze momenteel vooral in een oriëntatiefase zitten. Er zijn al wat ideeën bedacht om toe te passen binnen de school, maar tegelijkertijd is het niet onverstandig om in te gaan op bepaalde feiten die door middel van dit onderzoek boven water zijn gekomen. Juist deze punten bieden voldoende aanleiding om hiermee aan de slag te gaan. Het onderzoek heeft plaatsgevonden, nu zou er nagedacht en overlegt moeten worden op welke manier het uitgevoerd moet worden in de praktijk.

Ik hoop er zelf in ieder geval in door te kunnen groeien, om de ideeën die zijn ontstaan vanuit de onderzoeksresultaten verder uit te werken binnen de expertgroep Zingeving en toe te kunnen passen in de praktijk. Daarmee hoop ik dit thema echt op de kaart te kunnen zetten en dat het een duidelijk 'speerpunt' zal zijn voor iedereen binnen de school. Daarmee streef ik ernaar dat dit thema op den duur voor iedereen binnen de school een bezigheid is, dat net als alle andere speerpunten binnen de school als een belangrijke, maar ook zeker als een zeer zinvol onderdeel wordt gezien. Tot slot is het een streven van mijn kant om ouders hier ook dichterbij te betrekken. Voor mezelf heb ik het nog niet helemaal duidelijk op welke wijze dat zou kunnen gebeuren, maar betrokkenheid van ouders op dit gebied zorgt voor een nauwere samenwerking tussen docenten en ouders. Dat is een onderdeel om binnen de school te integreren, waar ik graag in zou willen groeien. Tegelijkertijd is er meer invloed op de leerlingen, wanneer ouders hier dichterbij zijn betrokken. De gedachte om zoveel mogelijk mensen te betrekken die met de school te maken hebben, heeft juist te maken dat de christelijke identiteit ook echt op de kaart staat. Op deze manier kunnen we echt zeggen dat we bezig zijn om de christelijke identiteit waar te blijven maken.

Literatuurlijst

Berg, B. van den., Steenis, A. van., Valk, J. de (2007). *Geloof je het zelf?!: levensbeschouwelijk leren in het primair onderwijs*. Bussum: uitgeverij Coutinho.

Claeys, J. & Vanspeybroeck, K. (2011). *Identiteit in-zet: ontvangen, dialogiseren, beslissen en handelen*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant uitgevers n.v.

Donk, C. van der & Lanen, B. van (2012). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum: uitgeverij Coutinho.

Franzen, G. & Van den Berg, M. (2003). *Strategisch Management van merken*. Leiden: Hilarius publicaties.

Graste, J. (2000). *Waardenvol werk: ethiek in de geestelijke gezondheidszorg*. Assen: Van Gorcum en Comp B.V.

Mossevelde, E. van (2006). *De klas in de hand: omgaan met en (bege)leiden van leerlingen*. Leuven (België) Acco.

Remundt, J. van (2008). *In goede handen: handboek voor levensbeschouwelijke communicatie en identiteit*. Uitgeverij Eburon.

Roebben, B. (2008). *Godsdienstpedagogiek van de hoop: grondlijnen voor religieuze vorming*. Leuven (België) Acco.

Roede, E., Klaassen, C., Veugelers, W. (2006). *Tussen wens en werkelijkheid: de pedagogische dimensie van de school*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant uitgevers n.v.

Wieringen, F. van, et al. (2002). *Rondom onderwijs*. Den Haag: uitgave van de Onderwijsraad.

Internet:

Bijbel in de bus (2011). Geraadpleegd op 14 april 2013 via <http://www.bijbelindebus.nu/wat-is-geloof>

CSG Het Noordik (2013).
<http://www.noordik.nl/Algemeen/Waarwijvoorstaan/Identiteit/tabid/191/Default.aspx>

Encyclo (2013). *Online encyclopedie*. Geraadpleegd op 14 april 2013 via
<http://www.encyclo.nl/begrip/omgang>

Freeman, G. en Menken, M. (2012). *Christelijke identiteit in een plurale context: continuïteit en discontinuïteit*. Geraadpleegd op 17 maart 2013 via
<http://www.tilburguniversity.edu/nl/onderzoek/theologie/programma/identiteit/>

Marienburgfonds (2013). *Identiteit in beeld*. Geraadpleegd op 20 maart 2013 via
http://www.identiteitinbeeld.nl/index.php/page/veelgestelde_vragen

Muynck, A. de (2001). *Typisch Christelijk*. Geraadpleegd op 18 maart 2013 via http://www.driestar-hogeschool.nl/l/library/download/HgKPEqiyHmtVJGxB4N84Mi1H8Ck4_a_3Ud/Typisch_christelijk.pdf

Nederlands Bijbelgenootschap (2013). *Wat is de Bijbel?* Geraadpleegd op 10 april 2013 via <http://www.bijbelgenootschap.nl/over-de-bijbel/wat-is-de-bijbel/>.

Online logo (2013). <http://www.onlinelogomaken.com/gratis-online-logo-maken/>

Remundt, J. van & Deen, S. (2011). *Besturenraad: centrum voor christelijk onderwijs*. Geraadpleegd op 21 maart 2013 via <http://www.besturenraad.nl/content/christelijke-scholen-nederland>

Schoolgids (2012). Geraadpleegd op 5 mei 2013 via <http://schoolgids.digischool.nl/>

Tilburg University (2012). *Christelijke identiteit in een plurale context: continuïteit en discontinuïteit*. Geraadpleegd op 2 mei 2013 via <http://www.tilburguniversity.edu/nl/onderzoek/theologie/programma/identiteit/>

Van Dale (2013). Geraadpleegd op 15 maart 2013 via <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=identiteit&lang=nn>

Bijlagen

Bijlage 1

De omschrijving van de christelijke identiteit van CSG Het Noordik

‘Een christelijke school

Het Noordik is een (protestants-)christelijke school, waar iedereen zich thuis kan voelen.

Waaruit blijkt dat Het Noordik een christelijke school is?

Allereerst natuurlijk uit de lessen godsdienst, onze dag- en weekopeningen en de vieringen met Kerst en Pasen.

Maar het blijkt ook duidelijk uit de manier waarop we met elkaar omgaan. Zowel tijdens de lessen als daarbuiten. We zetten ons bijvoorbeeld in voor projecten voor de Derde Wereld, of organiseren thema-bijeenkomsten.

Samen bepalen we onze identiteit

Iedereen werkt mee aan onze identiteit: de school, de leerlingen en ook de ouders.

Personeelsleden van Het Noordik hebben vanuit hun levensovertuiging bewust voor Het Noordik gekozen. Zij leveren een belangrijke bijdrage aan de identiteit van onze school.

Onze leerlingen zijn ook actief betrokken bij de vieringen en zetten zich in voor acties voor het goede doel of andere activiteiten op het gebied van identiteit.

Ook ouders kunnen meedenken over de manier waarop we onze identiteit vormgeven. Bijvoorbeeld door actief te zijn in de werkgroep Godsdienstige Vorming of in de oudervereniging.’

(CSG Het Noordik, 2013. Geraadpleegd op 1 maart 2013 via

<http://www.noordik.nl/Algemeen/Waarwijvoorstaan/Identiteit/tabid/191/Default.aspx>)

Bijlage 2 Labelingsschema van de interviews

Code	Woord (label)	Interview 1	Interview 2	Interview 3	Interview 4	Interview 5	Toelichting vanuit de literatuur
A1	Dagopening	4x	-	3x	1x	2x	De dagopening is een belangrijk moment in de overgang van thuis naar school. Als de leerkracht hier voldoende tijd en aandacht aan besteedt, kan hij de dag op een prettige manier laten beginnen. Voorwaarde is wel, dat hij de leerlingen erbij betrekt en ingaat op hun ervaringen. (Remundt, 2008, p.69)
A2	Bijbel	6x	3x	5x	1x	3x	De Bijbel is het heilige boek van de christenen. De Bijbel bestaat uit een reeks boeken van verschillende lengte en stijl in verhalende vorm, in proza en poëzie. De Bijbelboeken zijn verdeeld over twee delen: Het Oude Testament en Het Nieuwe Testament. (Wat is de Bijbel?, 2013).
A3	Open	2x	2x	-	1x	-	Openheid refereert aan een open interesse in elkaars gedachte- en gedragswereld. Men kan open bespreken hoe men tegenover bepaalde dingen staat, wat het eigen gezichtspunt is, wat storend en enerverend werkt, wat kwetst of wat onaangenaam overkomt. De schrik om een eigen mening te uiten wordt ook kleiner in een open sfeer, zodat sociale vaardigheden betere kansen krijgen. (Mossevelde, 2006, p.70)
A4	Respecteren	-	9x	-	-	1x	Respect komt van het Latijnse respicere, wat betekent omzien naar en opnieuw kijken. Iets of iemand vraagt nauwkeurige aandacht. De toeschouwer beseft dat hij iets verschuldigd is aan degene of datgene waar hij naar kijkt. De bron van respect is gelegen in het waardevolle van degene of datgene wat aandachtig bekeken wordt. De toeschouwer moet wel willen kijken, zich willen open stellen en wille reageren. (Graste, 2000, p.34).
A5	Waarden	3x	4x	2x	4x	5x	In het algemeen wordt aangenomen dat waarden iets zijn in de menselijke geest, dat het mogelijk maakt over allerhande zaken in het leven te oordelen, om tussen alternatieven te kiezen en om zo ons gedrag te kunnen sturen. Op een hoog abstract niveau zijn het vormen van 'weten' over wat goed is en niet goed. Het zijn stevig verankerde opvattingen, ideeën over wat

							zinnig is in het leven, wat nastrevend is, een soort idealen.(Franzen en Berg, van den., 2003, p. 227)
A6	Omgang	5x	3x	4x	1x	2x	De manier waarop je contact hebt. (Encyclo, 2013. <i>Online encyclopedie</i>).
A7	Geloof	-	-	5x	2x	7x	Het geloof is de zekerheid van de dingen, die men hoopt en de overtuiging van de dingen die men niet ziet. Het geloof heeft dan ook te maken met dingen, die niet concreet en tastbaar zijn. (Bijbel in de bus, 2011).

Bijlage 3 De uitwerkingen van de interviews

Uitwerking interview respondent 1

Op welke manier heb je er rekening mee gehouden om op een christelijke school te werken?

Het is een bewuste keuze geweest. Ik heb natuurlijk een eigen persoonlijke identiteit, maar mijn keuze heeft wel te maken gehad met mijn christen zijn. Ik ben protestant van huis uit.

Interviewer: dus je hebt er echt bewust voor gekozen om op een christelijke school te werken?

Ja, dat is echt een bewuste keuze geweest. Ik ben begonnen op een openbare school. Deze school paste minder bij mij, maar de school ging fuseren en daarom bleef ik. Zo ben ik hier eigenlijk blijven hangen.

Wat betekent christelijk onderwijs voor jou?

Christelijk onderwijs is voor mij een extra dimensie. Het heeft een meerwaarde, zo beleef ik dat. Het leven is meer dan kennis en vaardigheden.

Interviewer: wat bedoel je daar precies mee?

Het gaat om meer dan alleen het lesgeven. Het gaat niet alleen om het overbrengen van kennis. Het met elkaar praten over bepaalde actuele zaken en hoe we met elkaar omgaan vind ik belangrijk.

Op welke manieren hou je rekening om de christelijke identiteit terug te laten komen in je lessen?

Ik probeer consequent te zijn in het houden van een **dagopening**. Dat vind ik belangrijk. Ook al hebben we te maken met een verkort lesrooster.

Interviewer: waar hou je dan precies rekening mee?

Ik probeer rekening te houden met thema's als hoe ga je om met de natuur en hoe ga je om met elkaar. Af en toe ga ik in de les of met een leerling in gesprek over een actueel onderwerp. Ik reageer vooral op wat er wordt gezegd in de les. Leerlingen komen daar zelf vaak mee. Ik vind een bewustwording van het 'wij' belangrijk. Hoe we hier op aarde met alles omgaan. We moeten toch met elkaar samenleven.

Interviewer: kun je daar wat meer over vertellen?

Het gaat om een bewustwording van een soort rentmeesterschap. We hebben het hier op aarde allemaal 'te huur' in het leven. Wij mogen het gebruiken en niet misbruiken. We moeten er met elkaar op een goede manier mee omgaan.

Wat is kenmerkend aan jouw lessen als het gaat om de christelijke identiteit?

Wat kenmerkend is, is vooral het taalgebruik in de les. Vloeken wordt bijvoorbeeld niet getolereerd. Iemand verrot schelden kan niet. Dat mag niet gebeuren. Je moet opletten met wat je zegt.

Interviewer: zijn er nog meer kenmerkende dingen in jouw lessen?

Heel af en toe lees ik weleens een stukje uit de Engelse **Bijbel**. Dan horen de leerlingen eens een Bijverhaal in een andere taal.

Wat vind je belangrijk om de leerlingen mee te geven als het gaat om de christelijke identiteit?

Ik vind het belangrijk om leerlingen mee te geven over 'hoe sta jij in het leven'. Het gaat hierbij vooral om het ik. Ik stem zelf op de christen unie, want die partij staat dicht bij mij. Ik geef daar ook antwoord op als leerlingen vragen waar ik op heb gestemd. Daarmee laat ik zien dat ik **open** ben, dat hoort bij mij. Dit is mijn persoonlijkheid. Ik ben geen voorbeeldfunctie in het leven, want ik heb ook

fouten gemaakt. Verder ben ik ook **open** over mijn thuissituatie. Hiermee geef ik aan dat ik op zoek ben naar **waarden** in mijn leven. Het gaat dan vooral om de boodschap in de **Bijbel**, want dat is mijn waarde. De **Bijbel** heeft het bijvoorbeeld over 'wij'. Wij moeten elkaar liefhebben. Dat gaat bijvoorbeeld over onze **omgang** met gastarbeiders. We moeten eerst het verhaal van die mensen aanhoren en mensen gastvrij ontvangen. Er moet wel een maatstaf zijn.

Interviewer: zou je daar wat meer over kunnen vertellen?

We moeten onszelf niet boven de ander verheffen. Jongelui krijgen dit weinig mee van huis en daar wil ik als docent iets in betekenen. Leerlingen zijn zoekend en hebben bepaalde opvattingen. Ik probeer weleens te vertellen wat er in de **Bijbel** over wordt gezegd en dat gaat heel ontspannen.

In hoeverre hou je rekening met je eigen gedachte over de christelijke identiteit in verhouding tot de omschreven visie van CSG Het Noordik?

Daar hou ik geen rekening mee. Het Noordik heeft geen duidelijke visie, het hangt gewoon van de docent af die voor de klas staat. Ik vind het zeer pluriform. Als de visie bijvoorbeeld in strijd is met je eigen visie is dat niet goed. Je moet een school zoeken die dicht bij jezelf staat. De school moet bij je passen. Ik heb ook niet overal een antwoord op en ik krijg verder kinderen uit hele pluriforme gezinnen.

Interviewer: de visie van Het Noordik staat op de website, heb je die weleens gelezen?

Die heb ik nog nooit gelezen en die is mij niet zo bekend.

Interviewer: hoe ging dat dan bij je sollicitatiegesprek?

Er is bij mijn aanname niet eens over gesproken. Ik merk wel dat de school de laatste tijd toch meer op zoek is naar het christelijke. De directie heeft wel concrete stappen gezet. Er zijn bijvoorbeeld wat vaker identiteitsdagen en er is een groep gestart die zich bezig gaat houden met het thema zingeving.

Welk verband kun je leggen tussen jouw vak en de christelijke identiteit?

Te weinig. Het enige wat ik doe is het lezen uit de Engelse **Bijbel**. Het gaat dan om hetzelfde bekende verhaal, maar in andere woorden. Het is voor veel leerlingen wel moeilijk. Het is leuk om de **Bijbel** eens in het Engels te horen. We zijn echter wel een kennisinstituut en dat komt gewoon op de eerste plaats.

Hoe denk je over het in gesprek gaan met collega's over de uitoefening van de christelijke identiteit van CSG Het Noordik binnen de lessen?

In de eerste instantie praat ik met collega's over praktische dingen, daar begint het. De tweede stap zou een gesprek kunnen zijn over de christelijke identiteit. Ik vind dat er ruimte gemaakt mag worden in de teamvergaderingen over hoe je omgaat met de **dagopening** en hoe je reageert op leerlingen. Ik denk dat er weinig verschil is tussen collega's als het om dit soort zaken gaat. We willen allemaal op een humane wijze met elkaar omgaan. Troost zouden we ook elders kunnen zoeken, bijvoorbeeld in een stille ruimte.

*Interviewer: wat is het verschil tussen jou en je collega's als het gaat om de **dagopening**?*

Dat weet ik niet. Er is in groep die zich bezig is met het thema zingeving wel gesproken over een te organiseren workshop over hoe je **dagopeningen** kunt houden. Dat vind ik wel goed. Bij de één gaat het houden van een **dagopening** zonder problemen, maar ik hoor weleens van collega's dat ze vaak niet weten hoe ze het aan moeten pakken. Ik merk dat die behoefte er wel is.

Uitwerking interview respondent 2

Op welke manier heb je er rekening mee gehouden om op een christelijke school te werken?

Eigenlijk niet. Niet omdat ik dat niet zou willen, maar ik liep hier al stage en daarna heb ik gesolliciteerd op een vacature en op die manier ben ik hier blijven hangen. Het is dus eigenlijk toevallig dat ik op deze school werk.

Interviewer: op welke manier is er tijdens je sollicitatiegesprek gesproken de christelijke identiteit?

Ja kijk, ik wist door mijn stage al het een en ander over de invulling van de christelijke identiteit hier op school. Ik heb een heel interessant gesprek gehad met de directie over mijn gedachte over de christelijke identiteit en dat het ik heel fijn vind dat er hier op school zoveel vrijheid in is. De directielid met wie ik destijds het gesprek had ziet ons gesprek als één van de meest interessante gesprekken die hij heeft gehad. Af en toe hebben we het er nog weleens over.

Interviewer: wat vond hij van jouw gedachte over dat je het hebt over vrijheid wat betreft de christelijke identiteit?

Hij was vooral nieuwsgierig hoe ik dat dan precies zag en daar wilde hij meer van weten. Hij kon zich heel goed vinden op de manier hoe ik het had ervaren hier op school en daar hebben we lang over doorgepraat.

Wat bedoel je dan precies met vrijheid?

Ja ik bedoel er is niet echt een richtlijn van hoe het precies moet. Je kunt er je eigen invulling aan geven dat geeft gewoon heel veel vrijheid. Iedereen kan het op zijn eigen manier doen en dat vind ik fijn. Ik hou er niet van als iemand mij constant aan zou sturen over hoe het zou moeten. Dan zou ik hier niet eens willen werken. Ik hou daar gewoon niet van.

Wat betekent christelijk onderwijs voor jou?

Ik denk dan vooral aan bepaalde normen en **waarden** en het meegeven daarvan. Hoe we met elkaar omgaan bijvoorbeeld. De christelijke identiteit zit hem daar in. Persoonlijk is het niet iets voor mij om met de **Bijbel** bezig te gaan over het christelijke verhaal. Ik wil vooral bezig zijn met bepaalde normen en **waarden**, want leerlingen gaan daarmee de maatschappij in. Daar wil ik een aandeel in hebben.

Interviewer: het gaat jou dus, naast de normen en waarden waar je het over hebt, ook over de omgang met elkaar?

Ja inderdaad.

Interviewer: welke waarden vind je nog meer belangrijk?

Omgang en samenwerken, **respect** voor elkaar en gepast taalgebruik ben ik een voorstander van.

Interviewer: gepast taalgebruik?

Ja, ik vind dat leerlingen met **respect** om moeten gaan met elkaar. Schelden kan niet bij mij in de les. Dan grijp ik direct in. Ik kan veel lachen met leerlingen, maar er wordt in mijn lokaal niet gescholden.

Op welke manieren hou je rekening om de christelijke identiteit terug te laten komen in je lessen?

Vooral de **omgang** met elkaar vind ik belangrijk en de normen en **waarden**. Maar eigenlijk ben ik daar ook wel vrij in, want de christelijke identiteit van Het Noordik is heel vrij. Er is veel ruimte die je zelf kunt invullen. Er is veel ruimte om jezelf te ontwikkelen en te ontdekken. Wanneer we het oneens zijn met elkaar is dat niet erg, zolang je elkaar maar blijft **respecteren**.

Interviewer: op welke manier vind jij dat respecteren tot zijn recht komt?

Kijk je hoeft het niet eens te zijn met elkaar, maar je kunt wel met elkaar in gesprek gaan. Door naar elkaar te luisteren en dat te **respecteren** ben je in mijn ogen goed bezig. Niet oordelen over een

ander als die heel anders denkt dan jij.

Wat is kenmerkend aan jouw lessen als het gaat om de christelijke identiteit?

Dat leerlingen hun eigen route kunnen kiezen. Ik wil leerlingen hier zelf over na laten denken. Dat heeft vooral te maken met mezelf. Ik vind het belangrijk dat mensen hun eigen route kunnen kiezen. Daarom ga ik zelf ook niet naar de kerk. Ik wil mijn eigen route kunnen bepalen. Ik wil leerlingen meegeven dat zij ook hun eigen route moeten kiezen, dat kunnen ze zelf. Het leren om hun eigen weg te vinden vind ik erg belangrijk om mee te geven aan leerlingen.

Interviewer: bedoel je daarmee de vrijheid waar je net ook over sprak?

Ja precies. Ik ben vrij om leerlingen iets mee te geven wat ik belangrijk vind. Het is mij niet opgelegd. Dat is vrijheid binnen de school.

Interviewer: de volgende vraag komt deels overeen met de vorige. Het ging er in de vorige vraag om wat kenmerkend is binnen jouw lessen en de volgende vraag kenmerkt wat jij belangrijk vindt om mee te geven aan leerlingen..

Wat vind je belangrijk om de leerlingen mee te geven als het gaat om de christelijke identiteit?

Ja, eigenlijk is dat wat ik net al gezegd had. De christelijke identiteit van Het Noordik houdt in dat leerlingen en collega's de mogelijkheid hebben om de invulling op je eigen manier te doen. Daarin kan ik mij goed vinden.

Interviewer: bedoel je daarmee de vrije route waar je het net ook over had?

Ja precies. Dat leerlingen leren en proberen mee te geven om zelf te bepalen wat ze belangrijk vinden. Op die manier kunnen ze zich beter ontwikkelen.

In hoeverre hou je rekening met je eigen gedachte over de christelijke identiteit in verhouding tot de omschreven visie van CSG Het Noordik?

Daar ben ik eigenlijk niet mee bezig. Ik vind het belangrijk om mee te geven wat ik belangrijk vind voor de leerlingen omdat ze deel uit gaan maken van deze maatschappij. En dat komt eigenlijk overeen met wat de school ook wil.

Welk verband kun je leggen tussen jouw vak en de christelijke identiteit?

Even denken, in ieder geval de geschiedenis van de kerk. Feitelijk eigenlijk wat de kerkelijke geschiedenis heeft doorgemaakt. Sommige dingen probeer ik in de context te plaatsen. Ik probeer dan leerlingen na te laten denken en aan te geven wat voor effect het heeft gehad op het nu. Ik probeer die gebeurtenissen mee te nemen in mijn lessen.

Interviewer: welke verbanden zou je nog meer kunnen noemen?

Het belangrijkste heb ik net al genoemd en dat zijn de **waarden** waar ik het over had. Dat staat niet zozeer in verbinding met geschiedenis, maar ook het **respect** opbrengen voor verschillende gedachten die in het vak tot uiting worden gebracht.

Interviewer: over wiens gedachten heb je het dan?

Er worden bijvoorbeeld vaak meningen gegeven door onder andere leerlingen die het ergens wel of niet mee eens zijn met bepaalde gedachten van bepaalde personen uit de geschiedenis. Dan heb je weer te maken met **respect** voor elkaar. Leerlingen horen elkaars mening te **respecteren**, ook al ben je het niet me elkaar eens.

Hoe denk je over het in gesprek gaan met collega's over de uitoefening van de christelijke identiteit van CSG Het Noordik binnen de lessen?

Ik sta **open** voor discussie. Los van of we op één lijn staan of niet. Er moet met elkaar gepraat kunnen worden. Het is wel belangrijk dat we elkaar **respecteren**, ondanks de verschillende gedachten. Ik verwacht dat van leerlingen en tussen collega's moet dat niet anders zijn. Wij moeten als docenten juist het juiste voorbeeld geven.

Interviewer: hoe zie je zo'n gesprek met je collega's dan voor je?

Ik wil niet dat anderen mij iets op gaan leggen. In het gesprek moet je elkaar **respecteren** en **open** staan voor elkaar. Het kan er voor zorgen om elkaar bepaalde inzichten te geven binnen bepaalde kaders. Daar sta ik wel **open** voor.

Interviewer: wat is voor jou persoonlijk het belangrijkste in zo'n gesprek?

Dat we laten zien dat we naar elkaars verhaal willen luisteren. Naar elkaars verhaal en gedachte.

Waarom vind je dat zo belangrijk?

Omdat je met elkaar samenwerkt en op die manier vind ik dat je elkaars mening beter kunt begrijpen. Dat zorgt ervoor dat je weer beter met elkaar samen kunt werken en je beter rekening met elkaar kunt houden.

Uitwerking interview respondent 3

Op welke manier heb je er rekening mee gehouden om op een christelijke school te werken?

Op Het Noordik bedoel je?

Interviewer: nee of je er überhaupt rekening mee hebt gehouden om op een christelijke school te werken.

Nee eigenlijk niet. Het zou net zo goed een openbare school kunnen. Ik heb eerst ook op een openbare school gewerkt, maar als ik nu opnieuw zou moeten kiezen voor een school zou ik wel bewust kiezen voor een christelijke school.

Interviewer: waarom dan?

Op de school waar ik eerste werkte, dat was trouwens in Zwolle, daar was er veel minder sprake van solidariteit. Hier is het qua sfeer en saamhorigheid veel beter.

Interviewer: merk je dat in de omgang tussen zowel leerlingen als docenten met elkaar?

Ja, de **omgang** tussen iedereen hier op school.

Interviewer: heeft dat volgens jou te maken met de christelijke identiteit van de school?

Ja, dat heeft er zeker mee te maken. Vandaar dat ik nu dus wel bewuster en eerder zou kiezen voor een christelijke school dan voorheen.

Wat betekent christelijk onderwijs voor jou?

Nou ja het zit hem voor mij echt in de **omgang** tussen mensen los van godsdienst of levensbeschouwing of bijvoorbeeld de kerstviering. Het contact tussen mensen vind ik gewoon belangrijk.

Interviewer: kun je daar wat meer over vertellen?

Nou de wetenschap tussen normen en **waarden** die zijn meegegeven. Het delen van dingen, bezig zijn met wereldse dingen. Vooral het delen en in gesprek gaan van kleine dingen waar we mee bezig zijn en de **omgang** tussen mensen.

Interviewer: zou je daar een concreet voorbeeld van kunnen geven om het te verduidelijken?

Ja bijvoorbeeld hele heftige dingen, bijvoorbeeld het overlijden van Lars die hier op school heeft

gezet. Op dat moment dacht ik wel, wat vind ik het fijn dat ik op een christelijke school werk. Denk bijvoorbeeld aan de viering die er toen is gehouden, dan kun je er echt iets mee.

Interviewer: hoe zou dat volgens jou op een openbare school gaan dan?

Ja, dat is een goede vraag. Ik heb geen idee hoe ze met zulke gebeurtenissen omgaan op een openbare school.

Op welke manieren hou je rekening om de christelijke identiteit terug te laten komen in je lessen?

Ik denk dat ik het te weinig doe. Het **geloof** is voor mij geen drijfveer. Waar ik mee bezig ben is niet gebonden aan identiteit of een christelijke achtergrond. Als ik het doe, zijn het hele algemene dingen. Dat zijn dan wel belangrijke dingen, maar heel algemeen.

Interviewer: wat doe je dan precies?

Nou als ik bijvoorbeeld een **dagopening** doe, kies ik uit het boekje bewust voor de opties die niet met de **Bijbel** te maken hebben. Als ik halverwege met een Bijbelverhaal bezig zou zijn, denken de leerlingen ook waar gaat dit over? Ik probeer de **dagopening** te vullen met actuele dingen die weer op de andere pagina staan. En eerlijk gezegd denk ik altijd bij toetsen: gelukkig hoef ik geen **dagopening** te houden. Ik ben er gewoon niet veel mee bezig en bij een toets vind ik het dan fijn dat ik het niet doe, omdat de leerlingen dan een heel lesuur hebben om de toets te kunnen maken.

Wat is kenmerkend aan jouw lessen als het gaat om de christelijke identiteit?

Ik ben mij daar veel minder bewust van. Ik wil wel aandacht hebben voor die dingen. Mijn eigen **waarden** komen namelijk overeen met de christelijke identiteit van de school. Af en toe heb ik het met collega's weleens over de christelijke identiteit van de school, maar eigenlijk moet ik daar meer mee bezig zijn.

Wat vind je belangrijk om de leerlingen mee te geven als het gaat om de christelijke identiteit?

Ik zou daar meer aandacht voor willen hebben. Wat krijgen de kinderen mee in mijn lessen, even denken. Het zijn hele algemene dingen. Ik sta meer stil bij bepaalde dingen en gebeurtenissen. Ik moet eigenlijk bewuster en meer kansen pakken in de lessen. Vanuit mijn waardering voor het christelijk onderwijs moet ik dat toch doen.

Interviewer: zou je één concreet voorbeeld kunnen geven wat je belangrijk vindt om mee te geven bij dit punt?

Ik leg leerlingen bijvoorbeeld uit wat het begrip kindernevendienst betekent. Leerlingen horen dat en vragen dat wat het betekent. Dat leg ik ze dan uit. Dan kan ik een begrip uitleggen die ze ook te horen krijgen in de kerk. Zo zijn er wel meer woorden die ik dan uit kan leggen.

In hoeverre hou je rekening met je eigen gedachte over de christelijke identiteit in verhouding tot de omschreven visie van CSG Het Noordik?

Toevallig ben ik bezig met een project waarbij ik de visie van de school weer op moest zoeken. Zelfs nu moet ik eigenlijk nadenken hoe de visie ook alweer precies is. Ik ben daar eigenlijk niet mee bezig. Daar moet ik eigenlijk wat bewuster mee bezig zijn. Vooral vanuit die waardering voor het christelijk onderwijs wat ik net al aangaf.

Eigenlijk ben ik mij veel christelijker aan het voordoen dan ik ben wanneer kinderen mij vragen of ik **geloof**. Ik ben wel christelijk opgevoed, maar ben er nog niet helemaal over uit. Op school zeg ik 'ja' en buiten school 'nee'.

Interviewer: waarom doe je dat op die manier?

Ik vind dat je als leraar op een christelijke school niet kunt zeggen dat je niet gelooft als er om wordt

gevraagd. Het zou raar zijn als je op een christelijke school werkt en de leerlingen vragen er om en je zou zeggen dat je niet gelooft. Dan zouden de leerlingen ook verbaad zijn. Ik zou wel kunnen zeggen dat het voor mij een zoektocht en dat ik er mee bezig ben. Mijn twijfel mogen ze wel weten.

Interviewer: wordt er vaak naar gevraagd dan?

Niet vaak, maar het komt elk jaar wel voor. Ik denk zo'n drie keer per jaar.

Welk verband kun je leggen tussen jouw vak en de christelijke identiteit?

Dat is wat minder. Toen ik hier net kwam werken heb ik maatschappijleer gegeven en daar was het meer. Bij het vak Nederlands ben ik vooral met taal bezig en daar kom je vaak ook stukken uit de **Bijbel** tegen. Daar probeer ik dan uitleg bij te geven als ik het zelf weet. Zo zijn er bijvoorbeeld ook heel veel spreekwoorden en gezegden die uit de **Bijbel** komen. Op die manier probeer ik bij de achtergrond van leerlingen die bepaalde Bijbelteksten kennen extra kennis te geven. Ik ben in mijn vak vooral bezig met de feitelijke inhoud en wat minder met het vormen.

Hoe denk je over het in gesprek gaan met collega's over de uitoefening van de christelijke identiteit van CSG Het Noordik binnen de lessen?

Ik praat weleens met G. (collega) over het **geloof**. Daar praat ik altijd mee over van alles. Ik vind dat ook best. Ik heb weleens een discussie met anderen over bepaalde gedachten en dan ben ik vooral benieuwd naar 'waar blijkt dat uit?'. Het zit juist in die kleine dingen tussen mensen. Ik vind wel dat we niet bezig moeten zijn over hoe we dat in de les moeten gaan doen. Het is prima om een gesprek aan te gaan. Daar is de directie momenteel ook wel mee bezig en dat gebeurt ook wel. Maar het moet gaan thema zijn op een studie dag zo van, 'nu moeten jullie verplicht over dit onderwerp gaan praten.' Dat zouden van die verplichte saaie gesprekken zijn. Daar zit ik echt niet op te wachten. Zo'n gesprek moet gewoon zo ontstaan.

Uitwerking interview respondent 4

Op welke manier heb je er rekening mee gehouden om op een christelijke school te werken?

Niet bewust. Ik ben hier eigenlijk via een collega zo ingerold. Ik heb eerder stage gelopen op de passie in Wierden en daar werd er veel rekening gehouden met de christelijke identiteit binnen de lessen van muziek.

Verder heb ik er niet bewust over nagedacht om op een christelijke school te werken. Je rolt erin. Het gaat goed en het is ook goed zo. Misschien is het werken op een rooms katholieke school in mijn geval niet handig vanwege mijn achtergrond, maar ik zou ook prima op een openbare school kunnen werken. Mijn normen en **waarden** vanuit het christendom kan ik ook uitdragen op een openbare school. Voor mij is het allemaal vrij algemeen, ik zing geen gospelnummers in de les ofzo.

Interviewer: is er nog over gesproken in je sollicitatiegesprek?

Nee, helemaal niet. Echt helemaal niets. Ik zou me er eerlijk gezegd ook niet zo prettig bij voelen als ze daar allerlei vragen over zouden stellen. Als ze me echt vragen zouden stellen over mijn christelijke achtergrond en hoe ik van plan ben om dat in mijn lessen terug te laten komen, zou ik denk ik gelijk twijfels hebben of ik hier wel zou willen werken. Ik hou daar niet zo van.

Wat betekent christelijk onderwijs voor jou?

De normen en **waarden** staan voor mij centraal. Vooral de manier waarop je met elkaar omgaat, maar ook met dingen omgaat. De manier waarop je dingen tot uiting brengt. Hoe ga je met elkaar

om rondom de kerstviering bijvoorbeeld. Dat zijn thema's waar we als christelijke school wel mee bezig moeten zijn.

Op welke manieren hou je rekening om de christelijke identiteit terug te laten komen in je lessen?

Door bezig te zijn met mijn normen en **waarden**. De manieren van omgaan. Niet het evangeliseren, daar ben ik niet zo van. Opdringen is niet goed. Iedereen moet een veilige sfeer kunnen voelen. Ik ben niet zo'n iemand die zegt er is maar één waarheid en zo moet het en hoort het. Ik wil niet over een ander oordelen. God oordeelt niet, dus dan doe ik dat ook niet. Zo probeer ik het ook mee te geven.

Wat vind je belangrijk om de leerlingen mee te geven als het gaat om de christelijke identiteit?

Vanuit mijn normen en **waarden** lesgeven. Vanuit mijn **geloof**. Leerlingen hebben weleens gezegd, 'u bent tenminste geen aliën'. Daar bedoelden ze mee dat ik tenminste **open** sta voor wat ze te zeggen hebben. Ik luister ook echt naar leerlingen. Ik vraag er ook naar.

Interviewer: zou je nog een concreet voorbeeld kunnen noemen?

Bij mijn **dagopening** gebruik ik heel vaak een filmpje. Dat vinden ze altijd heel duidelijk. Ik kom nogal wat tegen, omdat ik veel bezig ben met muziek. Ik doe dat liever dan dat ik een Bijbeltekst ga lezen, want dat vinden de leerlingen halverwege raar. Ik wil **geloof** gewoon niet opdringen.

Interviewer: wat wil je dan het liefst bereiken?

Voor mij is dat de onvoorwaardelijke liefde. Dat is voor mij heel belangrijk. Er zijn zoveel gebroken kinderen die hier rondlopen. Er leven zoveel kinderen slecht, die problemen in het gezin hebben, problemen thuis, problemen in hun hoofd.

Interviewer: en wat betekent dan die onvoorwaardelijke liefde hierin?

Er voor elkaar zijn. God doe dat in mijn leven en ik kan dat doorstralen naar anderen toe.

In hoeverre hou je rekening met je eigen gedachte over de christelijke identiteit in verhouding tot de omschreven visie van CSG Het Noordik?

Ik ga elke zondag hier op school naar de Kerk. Hier in de aula is er elke zondag een dienst. Ik zing dan ook weleens in zo'n dienst en leerlingen herkennen je dan gelijk en komen dan ook gelijk naar je toe. Dat vinden ze leuk. Verder ben ik mij er niet zo van bewust in hoeverre ik hier rekening mee hou. Ten eerste ken ik de visie niet geweldig goed. Ik ben me er niet super bewust van als ik heel eerlijk ben.

Welk verband kun je leggen tussen jouw vak en de christelijke identiteit?

Allereerst is dat natuurlijk heel erg goed terug te zien in mijn vak. Bepaalde muziek luister juist wel en bepaalde soorten juist niet. Ik laat bijvoorbeeld geen heavy metal horen.

Interviewer: ook niet als een leerling dat graag zou willen zingen?

Ja tenzij ze dat zelf willen zingen, zolang er maar geen gevloek en gescheld in voor komt. Het is niet goed om dat klassikaal te doen.

Interviewer: oke, wat doe je nog meer met het vak muziek?

Ik kijk graag filmpjes met de leerlingen die ermee te maken hebben.

Interviewer: zijn dat dan filmpjes die met muziek te maken hebben?

Ja dat zijn dan muziekfilmpjes. Ook wel veel liedjes die losstaan van het christendom. Bepaalde liedjes botsen daar eigenlijk ook wel mee, heel veel denken anders. Ik ben mij er wel van bewust dat heel veel liedjes en clips duivelse dingen bevatten. Het verhaal van lucifer bijvoorbeeld, over de

omgevallen engel. Ik kan daar heel bang voor worden. Maar als ik het dan vermijd, geef ik toe dat ik bang ben en dat is precies wat hij wil. Daarom kies ik er ook voor om bezig te zijn met muziek en clips die niet met het christendom te maken hebben. Ik hou er natuurlijk wel rekening mee met welke clips ik laat zien aan leerlingen.

Hoe denk je over het in gesprek gaan met collega's over de uitoefening van de christelijke identiteit van CSG Het Noordik binnen de lessen?

Ik heb het er regelmatig weleens over met anderen. Toch vind ik dat er geen verplichting van gemaakt moet worden. Ik vind dat het vrijblijvend moet zijn en dan is het ook goed. We moeten elkaar niet vertellen hoe het wel of niet moet. Een ander moet mij niet zeggen van 'ik vind dat het zo moet'. Om het er gewoon met elkaar over te hebben vind ik prima, maar dan meer in de sfeer van in de praten in de wandelgangen en zonder verplichting.

Uitwerking interview respondent 5

Op welke manier heb je er rekening mee gehouden om op een christelijke school te werken?

Niet bewust. Ik heb niet bewust voor een christelijke school gekozen.

Interviewer: je hebt gewoon op een vacature gesolliciteerd?

Ja inderdaad.

Interviewer: en dat had net zo goed op een openbare school kunnen zijn?

Dat had ook op een openbare school kunnen zijn ja.

Wat betekent christelijk onderwijs voor jou?

Wat betekent christelijk onderwijs voor mij... Wat een goede vraag zeg.

Interviewer: doe maar rustig aan hoor, neem de tijd.

Ja voor mij zijn dat de **waarden** en normen die tot uiting komen op een christelijke school. Het zijn eigenlijk hele algemene dingen die belangrijk zijn. De christelijke identiteit, daar is eigenlijk de hele maatschappij op gebaseerd.

Interviewer: kun je daar wat meer over vertellen?

Ja eigenlijk zijn het hele algemene dingen die ook op een openbare school terug zouden komen. Voor mij is het niet typisch op een christelijke school. De **waarden** en normen die hier worden gehanteerd, komen ook terug op een openbare school.

Op welke manieren hou je rekening om de christelijke identiteit terug te laten komen in je lessen?

Een respectvolle **omgang** met elkaar, elkaar uit laten praten, iedereen in hun **waarden** laten, je moet kunnen zijn wie je wil.

Daarnaast doe ik ook elke dag een **dagopening**. Dat doe ik echt altijd, want dat vind ik belangrijk. Er zijn collega's die dat niet doen en het in bepaalde situaties prettig vinden als ze het niet hoeven te doen. Ik doe het echt altijd. Ik vind het in veel structuren waardevol, behalve het onderwijs. Door met leerlingen in gesprek te gaan laten ze zien dat ze zich zelf zijn. Ik vind het dan wel fijn dat ik actuele onderwerpen bespreek. Sommige Bijbelteksten hebben gewoon weinig te zeggen. Dat doen sommige collega's dan ook. Die lezen een Bijbelverhaal voor uit het boekje, of soms laten ze zelfs een leerling het stukje lezen en dan is het klaar. Ik ga juist met de brugklassers in gesprek over dit en dat is er gebeurd. Of als het bijvoorbeeld over rouwverwerking gaat, maak ik het overlijden van Lars weer bespreekbaar. Ik ga in op het onderwerp en leerlingen waarderen dat.

Wat vind je belangrijk om de leerlingen mee te geven als het gaat om de christelijke identiteit?

Ja dat zijn de punten die ik net wel zo'n beetje heb genoemd. Leerlingen vragen mij ook weleens wat ik **geloof** en daar wil ik dan ook gewoon eerlijk in zijn. Ik ga er niet om liegen, dat doe ik niet. Ik probeer die vraag dan ook te vermijden. Maar dan zeg ik ook dat ik wel **geloof** in iets.

Interviewer: en wat zeg je dan als ze je dat vragen?

Ik ga daar niet diep op in. Het is me eigenlijk ook nog nooit gevraagd waar ik dan precies in **geloof**. Ik krijg de vraag of ik **geloof** niet zo vaak.

In hoeverre hou je rekening met je eigen gedachte over de christelijke identiteit in verhouding tot de omschreven visie van CSG Het Noordik?

Ik heb zelf eigenlijk geen religieuze achtergrond. Ook niet echt een identiteit die overeen moet komen met de visie. Ik ben het wel heel erg eens met de **waarden** en normen van de school.

Interviewer: kun je daar wat concreter in zijn?

Nou als het bijvoorbeeld gaat om de **waarden** en normen, een prettige **omgang**, hoe je met elkaar om moet gaan. Dat past allemaal bij mij. Bidden tijdens het eerste uur is niet echt iets voor mij, vanwege mijn achtergrond. Dat was altijd verplicht op de vorige locatie waar ik heb gewerkt. Ik gaf dan zelf altijd aan dat iedereen een moment kreeg om te bidden en dan hield ik ook echt een moment van stilte. Ik ging zelf niet hardop bidden met de groep. Ik kon mezelf wel vinden in zo'n stiltemoment, maar het bidden zelf past gewoon niet bij mij.

Interviewer: moest er echt verplicht gebeden worden door elke docent?

Ja dat moest echt elke docent doen. Dat was echt verplicht. Dat werd ook aangegeven tijdens het sollicitatiegesprek.

Interviewer: hoe lang is dat geleden?

Dat is een jaar of acht geleden.

Ook bij de **dagopening** vind ik de Bijbelteksten minder interessant. Die spreken mij veel minder aan en zijn minder actueel.

Welk verband kun je leggen tussen jouw vak en de christelijke identiteit?

Vooraf sommige onderwerpen. Bijvoorbeeld over het ontstaan van de aarde. We behandelen het scheppingsverhaal maar ook de evolutietheorie. We zijn een christelijke school, maar we vinden wel dat leerlingen ook het wetenschappelijke verhaal kennen. Je hebt ook van alles in je klas zitten. Ik stel dan ook vragen van **geloof** je dat de dinosaurussen hebben bestaan en dat de aarde 4,6 miljard jaar oud is. Daar wordt heel verschillend op gereageerd. Er is altijd veel verschil in de groep. Sommige leerlingen zijn gelovig en geloven dan ook dat dinosaurussen hebben geleefd. Ik vroeg bijvoorbeeld een meisje hoe zit dat dan precies met de tijd enzo, maar dat wist ze dan niet. Er zijn bestaan ook verschillende theorieën over die met de tijd gewoon niet kunnen kloppen, maar die verhalen gaan wel rond.

Interviewer: zijn er nog meer thema's die met je vak te maken hebben bij dit onderwerp?

Ik pas ook goed op voor het belachelijk maken van elkaar. Leerlingen moeten elkaar niet belachelijk maken als ze in een bepaalde theorie geloven. Van 'o **geloof** jij dat?' Het één is niet beter dan het ander. Bij dat soort momenten grijp ik wel direct in.

En bijvoorbeeld als we het hebben over bepaalde wijken waar veel allochtonen wonen, is er weleens de opmerking gemaakt van 'alle allochtonen moeten het land uit' of 'alle problemen zijn te danken aan de zwarten'. Ik vind ik het belangrijk om daar wel op in te gaan. Dat kan gewoon niet.

Hoe denk je over het in gesprek gaan met collega's over de uitoefening van de christelijke identiteit van CSG Het Noordik binnen de lessen?

Daar denk ik niet over na.

Interviewer: zou je zo'n gesprek vervelend vinden?

Nee, niet vervelend. Ik vind het wel vervelend als er mensen zijn die zeggen van 'dit past goed bij onze christelijke school'. Want wat hier gebeurd, kan net zo goed op een openbare school gebeuren.

Interviewer: dus je staat wel open voor zo'n gesprek?

Ja, ik participeer wel in dat soort dingen. Ik heb bijvoorbeeld ook weleens meegedaan aan de STIFT viering. Daar heb ik bijvoorbeeld een keer in gezongen. Daar is ook ruimte voor.

Interviewer: o ja? Doe je daar dit jaar ook weer aan mee?

Nee, dat weet ik eigenlijk niet. Ik ben nog niet gevraagd en dan ligt het er ook aan waar ik voor wordt gevraagd. Om deel te nemen aan de paasviering zou ik in ieder geval niet vooraan staan. Het ligt er

ook aan voor wat ik gevraagd zou worden, maar deelnemen aan de paasviering lijkt mij niet wat voor mij.

Ik vind het in ieder geval niet fijn om verplichtingen opgelegd te krijgen waar ik niet achter zou staan. Als er bepaald zou worden dat we ineens bepaalde dingen zouden moeten gaan doen waar ik niet achter zou staan, zou ik misschien wel zoeken naar een andere baan. Ik hou niet van liegen en moet mezelf kunnen blijven binnen de gestelde eisen natuurlijk.

Interviewer: wat vind je van het aannamebeleid hier op school?

Er is in mijn sollicitatiegesprek ook gevraagd naar mijn achtergrond. Ik weet nog dat ik bij een sollicitatiegesprek van een collega moest zitten en we moesten uiteindelijk tussen twee personen kiezen. Eén van de twee was heel gelovig en de ander eigenlijk helemaal niet. Terwijl de persoon die niet geloofde veel overtuigender en geschikter overkwam. Gelukkig is toen wel voor de overtuigendere persoon gekozen. Maar wanneer er twee personen zijn die allebei heel goed overkomen in het gesprek, waarvan er één christelijk is en de ander niet. Ja, dan begrijp ik wel dat de christelijke persoon aangenomen zou moeten worden op een christelijke school.